

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Arvefæsteafgiften af Bornholm.

I afvigte Rigsdagssamling indkom Bestyrelsen for de samvirkende Husmandsforeninger paa Bornholm til Rigsdagen med nedennævnte Andragende, dateret 16. November 1903, jfr. Rigsdagstidenden 1903—04, Tillæg B. Sp. 1737—1742:

„Spørgsmaalet om *Arvefæsteafgiften paa Bornholm* har Gang efter Gang været paa Bane, idet man blandt Arvefæsterne har haft den Overbevisning, at nævnte Afgift mange Steder har været for høj i Forhold til de paagældende Jorders Værdi, hvilket ogsaa Erfarngen har godtgjort. Navnlig og i høj Grad gælder dette de saakaldte „tillagte“ Jorder, hvilke man i Halvtredserne, da det gamle Fæste blev overdraget som Arvefæste, fik tillagt, tilsyneladende som en Gave, hvilket utvivlsomt fristede mange, som ikke ret forstod sig paa det, til at tage imod dem; men i Tidernes Løb blev det en meget kostbar Gave, som de maatte meget mere end betale ved den store *Havreafgift*, der efter visse Aaremaal skulde lægges paa Jorderne. Man lod sig lokke af, at Afgiften ikke skulde svares straks, idet man ikke forestillede sig, hvor tyngende den vilde være i Forhold til, hvad der kunde bringes ud af de paagældende Jorder, og navnlig var det en Uret, der skete, idet Afgiften aabenbart ikke blev sat efter den Værdi, Jorderne havde ved Overdragelsen, men efter den Værdi, som de efter det fastsatte Aaremaal (10—15 Aar) mentes at ville faa ved Arvefæsternes Flid og Arbejde. Andre, der ikke lode sig lokke ved den midlertidige Afgiftsfrihed, søgte man at tvinge eller true til at overtage de „tillagte“ Jorder.

Det lykkedes imidlertid Folketingsmand, Kapt. Ph. R. Dam i Forening med Landstingsmand, Kapt. O. E. Sonne, at vinde Ørenlyd hos Regering og Rigsdag for denne Sag, saa det den 9. December 1871 ved Lov blev bestemt at nedsætte en Kommission til at undersøge de uretfærdige og ulige Forhold med Hensyn til Arvefæsteafgiften. Der fandt da ogsaa hist og her ret betydelige Nedsættelser Sted; men det blev for lidt omfattende, thi for det første gjaldt Undersøgelsen kun saadanne Ejendomme, som enten endnu vare i den første Arvefæsters Besiddelse eller vare gaaede i Arv fra Fader til Søn eller vare solgte til Børn eller Svigerbørn, og dernæst havde Kommissionen vanskelig ved at sætte sig ind i og tage tilbørligt Hensyn til, hvorledes Jorderne havde været oprindelig ved Overtagelsen, og hvilke Forbedringer de vare undergaaede ved Ejerens Flid, ved Arbejde og ved gjorte Bekostninger, hvorfor det da ogsaa særlig var dem, der lidet eller intet havde gjort ved deres Jorder, som fik Nedsættelse og saaledes høstede Fordelen af Undersøgelsen.

Som et talende Eksempel paa, hvor overdreven høj Arvefæsteafgiften paa sine Steder er, skal man tillade sig at anføre, at en Ejendom i Klemensker Sogn, der var sat til en Arvefæsteafgift af 6 Tdr. Havre, maatte for ikke ret mange Aar siden overtages af Statskassen og derefter sælges ved Auktion for en Salgspris af 225 Kr., medens man helt maatte stryge Havreafgiften.

Som et Vidnesbyrd om, hvor urimelig Arvefæsteafgiften er for de „tillagte“ Jorder, skal man tillade sig at paapege, at medens Arvefæsteafgiften for de gamle Fæstelodder efter Gennemsnittet af Kapitelstaksten for Tiaaret 1853 til 1862 var ca. 24 Kr. pr. Td. Hartkorn, saa var for det samme Tidsrum Afgiften for de „tillagte“ Jorder ca. 88 Kr. pr. Td. Hartkorn, og medens den efter Gennemsnittet af Kapitels-taksten for Tiaaret 1893 til 1902 var ca. 30 Kr. pr. Td. Hartkorn for de gamle Fæstelodder, saa var den i samme Tidsrum for de „tillagte“ Jorder ca. 106 Kr. pr. Td. Hartkorn.

Hvad der delvis bidrager til, at Arvefæsteafgiften bliver saa høj og saa byrdefuld, er dette, at denne Afgift væsentlig ydes efter Prisen paa Havre og paa Smør, der høre til de Produkter, for hvilke Kapitelstaksten er betydelig højere nu, end den var paa den Tid, da Arvefæsteafgiften blev bestemt at skulle svares efter Kapitelstakst, for Smørret endog henimod det dobbelte, medens Kapitelstaksten for andre Landbrugs-produkter er betydelig lavere nu end den Gang. Dette ulige Forhold kommer da i en betydelig Grad til at ramme Arvefæsterne.

Til det her fremstillede skal endnu føjes Omtalen af et Forhold, som formentlig har den største Betydning, nemlig dette, at det Produkt, som man tidligere ydede in natura, var af en yderst tarvelig Beskaffenhed, sammenlignet med det, man nu frembringer, Smørret uappetitligt at se til, som oftest bittert og mindre velsmagende, Havren den lette graa Havre, som man dyrkede den Gang og var nødt til at dyrke, hvis man vilde høste noget paa de magre, lette Jorder. Det var utvivlsomt den Vare, der oprindeligt blev lagt til Grund for Kapitelstaksten, medens det nu er den udmærkede Vare, som er stærkt efterspurgt paa det hjemlige eller paa det udenlandske Marked, der lægges til Grund, det gode danske Smør og den vægtige gule Havre, som er meget mere værdifuld end den graa.

Vi tillade os derfor, da det af en stor Forsamling af Arvefæstere paa et Møde i Aakirkeby den 31. Oktober blev os overdraget, at andrage Regering og Rigsdag om, at de her omhandlede Forhold maatte blive *undersøgte*, og at der, hvis det bekræfter sig, hvad vi her have fremstillet, maatte blive taget Forholdsregler for at afhjælpe det Misforhold, der finder Sted, enten ved at *nedsætte Ydelsen* efter et passende Forhold *eller* ved, som der var Tale om ved Skattelovenes Behandling i Rigsdagen for den bornholmske Smørskats Vedkommende, at *fastsætte en vis højeste Pris*, som altsaa ikke kunde overstiges, mens man nok kunde gaa lavere, hvis Markedsprisen var lavere, og det baade for Havre- og for Smørafgiftens Vedkommende. Muligvis der ogsaa kunde findes nogen anden Udvej, hvorved Retfærdigheden kunde ske Fyldest.

Saadanne Forholdsregler ere saa meget mere paatrængende nu, som Ejendomsskylden ogsaa vil blive paalagt Arvefæsterne som en ny Skat og gøre Forholdet endnu grellere, end det var i Forvejen, medens jo ellers Skattelovene for andre Landboeres Vedkommende have søgt at udjævne de herskende Misforhold. Det er da sikkert ogsaa det anførte truende Forhold, der har været stærkt medvirkende til, at Spørgsmaalet om Arvefæsteafgiften er kommet frem netop nu, og vi haabe derfor, at

Regering og Rigsdag, da for Tiden Løsenet er: en retfærdig Beskatning, ville imødekomme vort Andragende, saa Forholdet maa blive grundig undersøgt og Sagen ordnet overensstemmende med Ret og Billighed.

F. T. Aakirkeby, den 16. November 1903.

Allerærbødigst

I Bestyrelsen for De samvirkende Husmandsforeninger paa Bornholm.“

Dette Andragende har derefter i Finansministeriet været Genstand for nærmere Undersøgelse og Behandling.

Det skal da straks bemærkes, at *Loven af 29. Marts 1904* „angaaende Jordebogsafgifterne paa Bornholm m. m.“ er *uden Indflydelse* paa de her foreliggende Spørgsmaal. Denne Lov angaar nemlig kun de Afgifter, der kunne henføres til *Jordebogen af 1696*, jfr. Lovens § 1, medens samtlige bornholmske *Arvefæsteafgifter* — som nedenstaaende vil vise — ere af langt yngre Dato og lige fra deres Tilblivelse have været indførte i *egne Jordebøger*. Forarbejderne til Lov af 29. Marts 1904 give saaledes intet særligt Bidrag til nærværende Spørgsmaals Løsning¹⁾.

Arvefæsteafgifterne svares af de saakaldte „*Udmarksjorder*“ paa Bornholm. Disse Jorder have haft deres egen Historie, og Arvefæsteafgifternes Tilblivelse og senere Udvikling er atter et Led af denne; følgelig vil nærværende Afhandling straks have at tage Sigte paa denne Udmarkernes Historie.

I.

De bornholmske Udmarksjorder, hvis hele Areal har udgjort oprindelig ca. 30,000 Tdr. Land, bestaar af den saakaldte Højlyng eller Almindingen og en Del mindre Udmarker. Højlyngen strækker sig tværs igennem Øen fra Nordvest imod Øst, og omtrent i Midten ligger den Staten tilhørende „Almindingskov“; de mindre Udmarker eller „Sogneudmarkerne“ skyde sig derimod dels ind imellem Gaardene, dels ligge de hen imod Øens Udkanter eller Strandbredden. Fra umindelige Tider af vare samtlige disse Jorder benyttede af Landboerne som fælles Græsgang til Kreaturerne, til Lyngrivning, Tørveskær og lignende; men Dele af Udmarkerne vare ogsaa fra Tid til anden blevne indhegnede og indtagne til særskilt Brug af Bønderne og Landalmuen, stundom med, stundom uden vedkommende Autoritets Tilladelse²⁾. I Begyndelsen af det 18de Aarhundrede blev imidlertid *Statens Ejendomsret* over Udmarkerne, der var bleven noget omtvistet, baade paa Grund af de nævnte Indhegninger og fordi man havde misforstaaet et Par Rentekammerskrivelser, der udtrykkelig fast

¹⁾ Jfr. dog den trykte Indberetning af 17. Marts 1902 angaaende Jordebogsafgifterne af Bornholm fra Generaldirektoratet for Skattevæsenet til Finansministeren, hvilken Indberetning kortelig udskiller *Arvefæsteafgifterne* fra de mange andre dersteds nærmere undersøgte Afgifter, se Side 2—3.

²⁾ Se om Udmarkernes Forhistorie: Thaarup: „Bornholms Amt og Christiansø“ p. 143 ff. Motiverne til et i Rigsdagssamlingen 1863—64 forelagt men ikke vedtaget Lovforslag, Rigsdagstidenden 1863—64, Anhang A, Sp. 861 ff.; se ogsaa Forhandlingerne i Landstinget angaaende den senere Lov 9. Februar 1866, Landstingstidenden 1865—66, Sp. 418 ff.

slog Bøndernes *Brugsret* til Udmarkerne³⁾, gentagne Gange anerkendt ved bornholmske Landstingsdomme, og Regeringen begyndte nu at anstille Undersøgelser angaaende den indtagne Jord og den Adkomst, som de vedkommende havde til Jorden. I 1718 nedsattes saaledes en Undersøgelseskommision, der kom til det Resultat, at mange Lodder burde svare en Afgift til Kongens Kasse. Landboerne forment dog stadig, at Jorderne vare deres og ikke Kongens, og at de alt i Forvejen svarede Afgifter af Jorden, og efter gentagne Klager blev da en ny Kommision nedsat, hvis Undersøgelser resulterede i en kgl. Resolution af 20. Juli 1726. Heri toges der ikke Hensyn til Bøndernes Klager, men det fastsloges, at de indtagne Jorder skulde ansættes til særlig Afgift, der blev at udregne pr. Td. Land i Havre eller Smør, alt eftersom Jorden var „Sædsjord“ eller „Kløvgangsjord“⁴⁾, og at Jorden skulde overdrages i *Fæste*. Den almindelige Fæsteafgift blev herefter ifølge Resolutionen 6 Skpr. Havre pr. Td. Land Sædsjord og 2 Pd. Smør pr. Td. Land Kløvgangsjord; Indfæstningen eller „Fæstepengene“ fastsattes til henholdsvis 1 Rdlr. 32 β eller 1 Rdlr. pr. Td. Land af de nævnte Jorder. Afgiften optoges i en Jordebog, der dog paa Grund af fornyede Klager blev undergivet en Revision. En ny Jordebog blev derefter udfærdiget, og denne Jordebog — dateret 4. Oktober 1729⁵⁾ — blev da Grundlaget for den fremtidige Opkrævning af Afgifterne. Bønderne og Landalmuen vedblev imidlertid at indtage mere Jord af Udmarkerne trods det, at flere kgl. Forordninger alt havde indskærpet Forbud herimod; en ny Undersøgelseskommision blev derfor nedsat i 1738, og en kgl. Resolution af 18. Juli 1739 fastslog derefter, at de af Kommissionen paaviste, ny indtagne Arealer, der vare meget betydelige, skulde ansættes til aarlig Afgift og bortfæstes paa samme Maade som de indtil 1729 indtagne Jorder. Der blev derefter atter affattet en ny Jordebog, dateret 28. December 1743⁶⁾, der omfattede samtlige, saavel ældre som ny indtagne Jorder, hvorhos Forbudet mod Indtagelse af Udmarksjorderne gentoges ved Forordning 28. Juli 1739. Disse Forbud syntes dog stadig ikke at være blevne efterlevede; i hvert Fald var den saakaldte „Retning af Gærder“ hen imod Udmarkerne ikke ukendt paa Bornholm til langt ned i Tiderne⁷⁾. Senere begyndte Landboerne at *ansøge* om at maatte erholde Jord af Udmarkerne i Fæste. Ansøgningerne, der vare anbefalede af Øvrigheden paa Bornholm, bleve oprindelig bevilgede ved kgl. Resolution, hvorefter de vedkommende Jordstykker bleve takserede af Sandemændene „med tiltagne Mænd“ til aarlig Afgift efter et frit Skøn over, om Jorden kunde siges at være Sædsjord eller Kløvgangsjord⁸⁾. Saaledes fortsatte man i en Aarrække; ved kgl. Resolution af 18. April 1769 blev Rentekammeret derefter autoriseret til at meddele Bevilling paa Ansøgninger om Fæste af Udmarks-

³⁾ Se om Udmarkernes Forhistorie: Thaarup, „Bornholms Amt og Christiansø“ p. 144 og for nævnte Motiver.

⁴⁾ „Sædsjord“ betyder formentlig Jord, der egner sig til Opdyrkning og Tilsaaning (maaske saamegen Jord, at derpaa kan saas en Td. Sæd), hvorefter der ved „Kløvgangsjord“ betegnes raa og udyrket Jord, som kun egner sig til at lægges under Kvægkløv; jfr. Rentekammerets Resolutionsprotokol for 1726 samt Thaarup, l. c. p. 146.

⁵⁾ Opbevares i 1ste Revisionsdepartements 4de Kontor.

⁶⁾ Opbevares i 1ste Revisionsdepartements 4de Kontor.

⁷⁾ Jfr. herved: Thaarup l. c. p. 147 og Forestilling til kgl. Resolution 6. Maj 1850; Rigsarkivet, Protokol indeholdende „Allerhøjeste Reskripter og Resolutioner for 1850“.

⁸⁾ Se Thaarup, l. c. p. 148.

jord alt imod „Indfæstning og Afgifts Svarelse“⁹⁾. Endelig blev det efter 1820, da Matrikuleringsarbejderne vare endte, Regel at bortfæste Udmarkslodderne efter Opmaaling og bestemt geometrisk Maal¹⁰⁾.

De fleste Udmarkslodder vare i Tidens Løb tilfæstede *Husmand* eller „Afbygere“, der oprindelig havde bygget sig Hus paa Udmærkerne og nu havde faaet Husets Tilliggende i Fæste; men mange Jordlodder vare dog ogsaa tilfæstede de *Gaarde*, der stødte op til Lyngen. Hidtil var imidlertid kun en Mindrepart af Udmærkerne komne under Opdyrkning eller dog under Paavirkning af Kultur; langt den største Del af Udmærkerne henlaa fremdeles ganske udyrkede, „kun frembringende Lyng og maadeligt Græs“. Allerede i ældre Tider havde der vel hist og her hævet sig Røster for at raade Bod paa denne Tingenes Tilstand. I Midten af det 18de Aarhundrede havde saaledes Øens Embedsmænd og imod Slutningen af Aarhundredet Rentekammeret taget under Overvejelse, „hvorledes de store Udmarksstrækninger kunde anvendes paa den, saavel for den kgl. Interesse som for Statens i Almindelighed gavnligste Maade, saaledes at Indbyggernes Brugsret ikke krænkedes“¹¹⁾; men der kom intet virkeligt Resultat ud af disse Bestræbelser. En kgl. Resolution af 8. Marts 1784¹²⁾ bemyndigede vel Rentekammeret til — forinden videre foretoges — at lade Jorderne opmaale og afsætte i Kort, og Opmaalingen blev ogsaa paabegyndt; men Sagen gik, paa Grund af indtrufne Vanskeligheder, snart helt i Staa: „Aartier henrandt, og Landstrækningernes rigtige Anvendelse blev til Skade for Landet og Staten udsat“¹³⁾. Nogle Aar efter syntes der dog at skulde oprinde bedre Tider for Udmærkerne. En kgl. Resolution af 20. Marts 1810, der paabød, at Matrikuleringen skulde paabegyndes paa Bornholm, bestemte nemlig tillige, at *Udskiftning* af det hidtidige Driftsfællesskab og „en bedre Afbenyttelse“ af Udmarksjorderne skulde „sættes i Forbindelse“ med Matrikuleringen¹⁴⁾. Matrikulalkommissionen afgav derefter en Betænkning, den daværende Amtmand blev ligeledes hørt i Sagen, og paa Forestilling fra Rentekammeret faldt omsider en kgl. Resolution under 30. Maj 1832¹⁵⁾, ligesom der udstedtes en dermed overensstemmende Plakat af samme Dato, hvorefter Udskiftning skulde iværksættes paa Bornholm efter samme Regler som i det øvrige Land, og Fællesskabet imellem Kongen som Ejer og Bornholms Indvaanere som Brugere af Udmærkerne dernæst hæves paa den Maade, at Indvaanerne fik fuldkommen Erstatning for deres Brugsret ved at erholde et til denne svarende Areal udlagt til Afbenyttelse som *Ejendom* efter den ved Resolutionen nærmere foreskrevne Taksation, medens de øvrige Jorder forbeholdtes Kongen som Grundejer. Den nævnte Vurdering viste sig imidlertid at frembyde flere Vanskeligheder, og det hele Arbejde paa Landets Ophjælp-

⁹⁾ Thaarup, l. c. p. 149. Herved bemærkes, at Rentekammeret ved Skrivelse af 16. Juni 1792 bevilgede, at Fæsterne maatte betale Havren med *Penge efter Kapitelstakst* senere hen i Tiden blev det dernæst en fastslaaet Regel (en enkelt officiel Tilladelse synes ikke at kunne paavises), at ogsaa Smørret erlagdes efter Kapitelstakst.

¹⁰⁾ Jfr. herved Thaarup, l. c. p. 149 og 156.

¹¹⁾ Se fremdeles Thaarup, l. c. p. 151—52.

¹²⁾ Thaarup, l. c. p. 153.

¹³⁾ Thaarup, l. c. p. 153.

¹⁴⁾ Se herom Thaarup, l. c. p. 156.

¹⁵⁾ Rentekammerets Resolutionsprotokol for 1832 Lit. B. Af Rentekammerets Forestilling til Resolutionen fremgaar, at man længe havde anset det for tvivlsomt, hvorvidt de almindelige Lovregler om Udskiftning kunde anvendes paa Bornholm, fordi der „ikke her fandtes Landsbyer eller nogen Inddeling i Byer“, men at Kammeret (og dermed Resolutionen) besvarede Spørgsmaalet med et Ja.

ning gik atter i Staa. Endelig fastslog en kgl. Resolution af 25. Maj 1842¹⁶⁾, at Taksationen skulde opgives, og Udskiftningen (i Overensstemmelse med Plakat af 30. Maj 1832) foregaa saaledes, at Kongens Andel i Udmarkerne fastsattes til 9,500 Tdr. Land, hvoraf et Areal af 4,690 Tdr. Land straks skulde udlægges til Kongen, dels til Skovopelskning, dels til Udbyggerlodder. Resten, 4,810 Tdr. Land, skulde tilligemed de brugsberettigedes Andel eller 11,566 Tdr. Land for offentlig Regning fordeles paa samtlige Øens Sogne i Forhold til deres Hartkorn, dog saaledes, at $\frac{3}{10}$ deraf skulde udlægges som Kongens Anpart. For at fremme den specielle Udskiftning, vilde Kongen imidlertid skænke $\frac{1}{3}$ af den forbeholdte Andel til nærmere Fordeling blandt Sognene, som i øvrigt selv skulde bekoste deres Udmarksjorders specielle Deling. Sluttelig indeholdt Resolutionen den Bestemmelse, at Kongen vilde forbeholde sig „til Afdrag paa sin Andel“ fremdeles „at bortfæste Udmarksjorden, for saa vidt det maatte begæres, saa længe speciel Udskiftning af Sognenes Andel endnu ikke var sket“.

Resolutionens Bestemmelser bleve nu efterlevede, og Udmarksjordernes Deling mellem Staten paa den ene og Sognene paa den anden Side var fuldført i Aaret 1848, da denne „almindelige“ Udskiftningsforretning blev approberet af Rentekammeret¹⁷⁾. Derefter paabegyndtes den specielle Udskiftning indenfor de enkelte Sogne, altsaa mellem „Sognemændene“ indbyrdes; men her mødte Arbejdet Hindringer, der snart viste sig uovervindelige. Da Resolutionen 25. Maj 1842 kun havde givet den almindelige Regel, at den hele Andel, der tilkom Sognene, skulde fordeles paa disse efter Hartkornet, men i øvrigt ikke havde givet nærmere Regler for den specielle Udskiftning, opfattede man Forholdet saaledes, at ogsaa denne Deling mellem Sognemændene skulde ske efter Hartkornet. Herved fik imidlertid kun *Hartkornsejerne* Andel i Udmarkerne; de *jordløse* Husmænd fik slet intet, og disse havde dog ogsaa tidligere haft Brugsret til Jorden. En saadan Forbigaaelse vilde de da ikke finde sig i; de gjorde deres formentlige Ret gældende, og en hel almindelig Strid mellem Hartkornsejerne og Husmændene blev derefter Følgen. Flere Processer indlededes i enkelte Sogne, en enkelt Sag naaede Højesteret og under 1. December 1862 fik da Husmændene her Medhold. Herved blev Forholdet imidlertid kun yderligere indviklet; thi nu var jo alt det hidtil udskiftede tillagt Hartkornsejerne under en urigtig Forudsætning, og en endeløs Række Processer var at forudse. Da Forholdet saaledes truede med aldrig at ville gaa i Orden, søgte Regeringen, der først forgæves havde indledt en Art Forligsmægling mellem Parterne, at ordne Forholdet ved en Lov, som skulde gøre de omstridte Udmarker til Kommuneejendom, hvorved disse da vilde komme alle Beboerne til gode¹⁸⁾. Lovforslaget, der forelagdes i Rigsdagssamlingen 1863–64, blev imidlertid ikke vedtaget¹⁹⁾; men i Samlingen 1865–66 indbragtes ad privat Vej et ganske lignende Lovudkast, og dette naaede da at blive til Lov under 9. Februar 1866. Ifølge denne Lovs § 3 skulde den Del af Udmarksjorderne, som ikke ifølge Lovens andre Regler overgik til privat Ejendom, se Lovens § 1 og § 2, af Kommunerne anvendes til Skovdyrkning eller „*søges bortarvefæstet med*

¹⁶⁾ Rentekammerets Resolutionsprotokol for 1842 Littr. C.

¹⁷⁾ Se Arkivsag, J. Nr. A. D. J. 2155/1848

¹⁸⁾ Se den udførlige Fremstilling i Anhang A. til Rigsdagstidende 1863–64, Sp. 861 ff., se ogsaa Landstingstidende 1865–66, Sp. 418 ff.

¹⁹⁾ Forslaget forkastedes i Landstinget med 21 Stemmer mod 21; Grunden hertil var hovedsagelig den, at man ansaa Spørgsmaalets Afgørelse som henbørende under Domstolenes Omraade, se Landstingstidende 1865–66, Sp. 421–22.

Ret til at sælge og pantsætte“. Og i de følgende Aar, — særligt i Aarene fra 1867 —70 — blev da betydelige Arealer af saadanne Jo der bortarvefæstede af Kommunerne, gennemgaaende efter ret ensartede Regler²⁰⁾.

Med Hensyn til den Staten tillagte Andel af Udmarksjorderne, hvorunder alle de hidtil bortfæstede Lodder vare indbefattede²¹⁾, besluttede Regeringen straks efter, at den almindelige Udskiftningsforretning var endt, at tage under Overvejelse, „hvoredes der med disse Jorder — for saa vidt de ikke vare bestemte til Skovopelskning — for Fremtiden vilde være at forholde“²²⁾. Ved samme Undersøgelse bragtes det da paa det rene, at de bestaaende Fæsteforhold saavel med Hensyn til Huse som Gaarde, jfr. ovenfor, frembød flere Misligheder. Fæsterne besad i Reglen et langt større Areal (endog indtil 10 Gange større) end det, de vedkommende Fæstebreve lød paa; dette antoges navnlig at hidrøre fra, at Sandemændene i de Tider, da Lodderne endnu ikke bleve bortfæstede efter bestemt geometrisk Maal, jfr. ovenfor, havde tillagt Fæsterne mere Jord, end Fæstebrevene lød paa; men desuden havde ogsaa en Del Fæstere ved den ovenomtalte „Retning af Gærder“ ulovlig indtaget nogle Udmarksstrækninger til Opdyrkning. Fremdeles havde i et Tidsrum af over 100 Aar den Praksis fæstnet sig, at Fæsterne, uagtet *Fæstebrevene lød paa Livsfæste*, frit kunde afhænde Fæstet, og at Eftermanden kunde faa Fæstebrevet fornyet paa Amtstuen paa de tidligere Vilkaar, blot mod at betale Indfæstning eller „Rekognition“, ligesom det var antaget af de bornholmske Autoriteter — men dog ikke af Domænedirektoratet —, at Staten ikke længere havde noget Retskrav hverken paa den Jord, Fæstebrevene lød paa, eller de Jordstykker, Fæsterne vare i Besiddelse af udenfor Brevenes Paalydende²³⁾. Regeringen besluttede da at bringe de forviklede Forhold ud af Verden ved i videste Omfang at søge etableret et „*Arvefæste med Ret til at sælge og pantsætte*“, og dette nye Arvefæste skulde da i Overensstemmelse med Resolution 25. Maj 1842, jfr. ovenfor, ogsaa kunne omfatte de raa og uopdyrkede Jorder. Ved kgl. Resolution af 6. Maj 1850, der skitserede Reglerne for Bortarvefæstningen, blev der nedsat en Kommission, bestaaende af den daværende Amtsforvalter, en Landinspektør og en Skovrider, med det Hverv at udføre nødvendige Forarbejder ved Bortarvefæstningen. Under 31. Maj 1850 meddelte Regeringen „Udmarkskommissionen“ en nærmere Instruks²⁴⁾ for dens Virksomhed, og Kommissionen havde da at iagttage følgende nærmere Regler:

Udmarks-
kommis-
sionen.

A. *Med Hensyn til de hidtil ubortfæstede Jorder*: Kommissionen skulde først paa Stedet undersøge, „om der endnu maatte være at foretage noget Magelæg mellem den til Kongen og den til hvert Sogn henlagte Udmarksjord“, dog „kun i det Øjemed“ at skaffe Statskassen Besiddelsen af saadan Udmarksjord, som enkelte af Statens

²⁰⁾ En ret almindelig Regel var, at Bortarvefæstningen fandt Sted mod Erlæggelsen af en Købesum; en mindre Del af denne udbetaltes kontant, en tilsvarende Del blev indestaaende som Prioritet i Ejendommen, og Resten omskrevs til en Havreafgift. Nogle Jorder bleve dog ogsaa bortsolgte til fri Ejendom, idet der ikke blev paalagt dem nogen saadan Havreafgift, se forskellige Oplysninger herom i Arkivsag J. Nr. G. D. J. 497/1870.

²¹⁾ Jfr. nærmere Resolution af 25. Maj 1842.

²²⁾ Se Forestilling til Resolution 6. Maj 1850, førnævnte Protokol „Allerhøjeste Reskripter og Resolutioner for 1850“.

²³⁾ Se fremdeles Forestilling til Resolution 6. Maj 1850; jfr. endvidere Fremstillingen i Arkivsag J. Nr. G. D. J. 977/1875.

²⁴⁾ Instruksen findes i Afskrift i Pakkesag i Rigsarkivet, J. Nr. 946/1871.

Fæstere uden tilstrækkelig Hjemmel maatte have tillagt sig, og som ved Udskiftningen var falden paa Sognemændenes Andel i Udmarken, for at Statskassen derefter kunde bortarvefæste Jorderne til Brugerne mod en passende Afgift. Saa snart saadanne foreløbige Magelæg, „for saa vidt de kunde komme til Udførelse“, vare berigtigede, skulde Landinspektøren derefter for hvert enkelt Sogn ad Gangen udkaste en Plan for hvorledes:

a) de *Udmarksjorder, der grænsede op til opdyrket Jord*, de senere saakaldte „*tillagte Jorder*“ kunde blive at fordele blandt de tilstødende Ejere eller Fæstere og at tilbyde disse „for en saadan Afgift, som fandtes passende efter Jordens Beskaffenhed og den Fordel, Ejeren eller Fæsteren kunde have af samme“; i Almindelighed vilde dog „Afgiften af slig Jord kun kunne bestemmes til den *almindelige paa Landet* og Kendelses- eller Fæstepenge ligeledes²⁵⁾).

Sidstnævnte Regel, hvorefter Kendelsespengene vilde blive forskellige, eftersom Jorden kunde anses for Sædsjord eller Kløvgangsjord, jfr. ovenfor Side 4, forandrede dog snart ifølge en Skrivelse af 6. Juli 1850 fra Domænedirektoratet til Kommissionen, idet (det nu bestemtes, at der i Rekognition skulde svares en i begge Tilfælde ensartet Ydelse af 1 Rdl. pr. Td. Land²⁶⁾).

Instruksen bestemte dernæst, at der ved Bortarvefæstningen skulde betinges en liden Købesum; men denne Bestemmelse bortfaldt ogsaa ifølge nysnævnte Skrivelse af 6. Juli 1850, hvorefter der skulde gælde samme Regel her som med Hensyn til de isolerede Udmarksstrækninger, jfr. nedenfor, nemlig at der *i Stedet for Købesum* skulde ske en *Forhøjelse af den beregnede Afgift med mindst 1/4*. Fremdeles vilde der ifølge Instruksen være at indrømme Afgiftsmoderation i de første Aar, nemlig total Afgiftsfrihed i de første 3 Aar og derefter Tillæg af 1/4 af Afgiften for hvert 3die Aar, saa at fuld Afgift først indtraadte med det 13de Aar.

Naar disse Udmarksjorder saaledes skulde tilbydes de ældre Fæstere, var det dog alene under den Forudsætning, at disse vare villige til at tage Arvefæste paa deres tidligere Fæstejord paa de nedenfor angivne Betingelser. Vare Fæsterne *uvillige* til at tage Arvefæste paa den *tidligere Fæstejord*, skulde Kommissionen gøre Forslag til en midlertidig Anvendelse af Udmarkslodden, indtil Fæstestedet blev ledigt, og det ved Rettergang kunde blive afgjort, om Statskassen maatte være berettiget til ved den indtrufne Fæsteledighed at bortarvefæste den tidligere Fæstejord. *Dersom* Fæsteren vel vilde modtage Arvefæste paa det ældre Fæstested, *men ikke* modtage den *tilbudte Parcel* af den tilstødende Udmarksjord, skulde denne Parcel behandles som en isoleret Parcel²⁷⁾.

Samtidig skulde Kommissionen tage Bestemmelse om Bortarvefæstningen af:

b) de større *isolerede Strækninger* af Udmarkerne i det paagældende Sogn. De mindste Lodder skulde ansættes til 15 Tdr. Land opdyrkelig Jord med noget Tiliggende af uopdyrkelig Jord; enkelte Lodder kunde dog ansættes større. *Maksimum* af Afgiften kunde ikke ansættes højere end til 4 Skpr. Havre, og der indrømmedes total Afgiftsfrihed i de første 12 Aar, hvorefter der for hvert 3die Aar skulde erlægges 1/4 af Afgiften. Til Sikkerhed for Loddens Bebyggelse inden 5 Aar fordredes, at der deponeredes 1 Rdlr. pr. Td. Land, der vilde være at tilbagebetale, hvis Bygnin-

²⁵⁾ Jfr. Instruksens § 2; om den almindelige Fæsteafgift, se ovenfor S. 4.

²⁶⁾ Domænekontorets Kopibog for 1850, Littr. B.

²⁷⁾ Se Instruksens § 6.

gerne vare opførte inden nævnte Frist, medens i modsat Fald baade Beløbet og Brugsretten vare fortabte²⁸⁾. Disse — isolerede — Parceller skulde *udbydes offentlig til Arvefæste* eller *i manglende Fald til Livsfæste*, dog ikke paa kortere Tid end 30 Aar. Til *Fremme af Arvefæste* blev det indrømmet, at Lodden kunde erholdes *uden Købesum*, naar der erlagdes en noget *højere Afgift* end den beregnede Fæsteafgift, hvilken Forhøjelse dog *ikke maatte være mindre end 1/4*. I Tilfælde af Arvefæste skulde der derhos erlægges i Rekognition 2 Rdlr., naar Arealet udgjorde 15 Tdr. Land, 3 Rdlr. fra 15 til 20 $\frac{1}{2}$ Td. Land, 4 Rdlr. fra 22 $\frac{1}{2}$ til 30 Tdr. Land og saa fremdeles²⁹⁾.

B. *Med Hensyn til de allerede bortfæstede Jorder*: Landinspektøren skulde i hvert Sogn i Forbindelse med de under A. anførte Forretninger opmaale og bonitere ethvert „*særskilt Fæstesteds*“ Jorder³⁰⁾ (o: Jorder, der vare tilfæstede Husmænd, jvfr. ovenfor Side 5).

a) Hvis Fæsteren da *ikke* havde mere Jord, *end hans Fæstebrev lød paa*, skulde der tilbydes ham Arvefæste paa den tidligere Fæstejord uden Købesum og uden Forhøjelse i Afgift eller Rekognition³¹⁾.

b) Havde Fæsteren derimod *mere Jord, end Fæstebrevet lød paa*, skulde Landinspektøren først afsætte saa meget af den bedste og bedst beliggende Jord til Fæstestedet, som Fæstebrevet lød paa. Den øvrige Jord skulde da ansættes til „en modereret Afgift mod den hidtil af Fæstejorden svarede“, saaledes at 3 Skpr. Havre af *hver Td. opdyrket Land* blev „Gennemsnitsafgiften“. I dette Øjemed skulde Landinspektøren ved at gennemgaa Matrikultaksten for alle Fæstejorder i Sognet, som vare anførte i den nye Matrikul, udfinde den Takst, der blev Gennemsnitstaksten; „forholdsvis, eftersom den af en Fæster udenfor hans Fæstebrev besiddede, forommeldte, særskilt afsatte Jord efter Landinspektørens Beretning var over eller under hin Gennemsnitstakst“, blev Afgiften da af hver slig Td. Land at „ansætte over eller under 3 Skpr. Havre, at betale efter Kapitelstaksten“³²⁾.

Naar denne Tillægsafgift var udfunden, skulde der tilbydes Fæsteren Arvefæste paa Fæstestedet uden Købesum „alene mod at han udredede den modererede Tillægsafgift“ af den Jord, han besad udover Fæstebrevets Lydende; i Rekognition skulde der da svares 1 Rdlr. pr. Td. Land³³⁾. Det skulde derhos tillige betydes Fæsteren, at hvis han ikke vilde indgaa paa disse billige Vilkaar, vilde Statskassen ved Fæsteledighed bringe det til Afgørelse ved Rettergang, „om samme ej var beføjet til frit at bortfæste den ledige Fæstejord eller dog i det mindste den Del af samme, som var udenfor Fæstebrevet“, og hvis Statskassen da vandt Sagen, vilde „den til samme tilhæfaldende Jord blive bortarvefæstet ved offentlig Auktion“.

c) Med Hensyn til de til *Gaardene* bortfæstede Udmarksjorder skulde der, for saa vidt de vare afsondrede fra Gaardenes Ejendomsjorder ved „bestemte erkendte Grænser“ i et og alt forholdes som ovenfor „om de særegne Fæste- eller Afbyggesteder“ foreskrevet. Hvis derimod Fæstejorderne vare saaledes „indblandede under

²⁸⁾ Instruksens § 4, sammenholdt med ovennævnte Skrivelse af 6. Juli 1850.

²⁹⁾ Instruksens § 7. Bestemmelsen om Rekognitionen er fastsat i den ovennævnte Skrivelse af 6. Juli 1850.

³⁰⁾ Instruksens § 8.

³¹⁾ Skødet vilde være at udstede paa ustemplet Papir, Tinglæsningen at udrede af Fæsteren, jvfr. herved Instruksens § 2.

³²⁾ Se Instruksens § 8.

³³⁾ Jvfr. Instruksens § 11, sammenholdt med Skrivelse 6. Juli 1850,

og drevne sammen med Gaardens Hjendomsjorder“, at der ikke straks kunde paavises nogen Grænse, skulde Landinspektøren ved Hjælp af de forskellige Udskiftnings- og Matrikulkort søge „at komme til en Overbevisning om, hvilke Fæstejordernes rette Grænser vare“. Lykkedes dette ikke, maatte Fæstebrevet blive „den gældende Regel“, og der maatte indrømmes Gaardejerne den samme Afgørelsesmaade som ovenfor under B a) beskrevet. Men fik Kommissionen en bestemt Overbevisning om Grænsen for Fæstejorderne, skulde Landinspektøren afsætte Grænsen paa Marken og derefter opmaale og bonitere Fæstejorden, og hvis Resultatet stemmede med Fæstebrevet, forholdtes der som under B a), men i modsat Fald som under B b) beskrevet³⁴⁾.

Kommissionen skulde gøre et Sogn færdigt ad Gangen; naar Planen for et Sogn var færdig, og de vedkommende havde afgivet deres Erklæringer om, at de tiltraadte Tilbudene, samt naar Resultatet af den offentlige Udbydelse af de isolerede Lodder var bekendt, skulde Kommissionen dernæst gennem Amtsforvalteren forelægge Sagen til Domænedirektørens Afgørelse³⁵⁾. Senere blev det paa Kommissionens Indstilling vedtaget ved en Skrivelse af 3. August 1850 fra Domænedirektoratet³⁶⁾, at der ogsaa skulde kunne tilstaaes de *jordløse Husmænd* Andel i Statens Udmarksjorder. Kommissionen skulde tilbyde disse Husmænd Arvefæste saavel paa det Areal, hvorpaa Huset stod, som paa et Stykke tilgrænsende, raa Jord, eller dersom saadan Jord ikke kunde tilvejebringes, da paa en isoleret Udmarksparcel; i øvrigt blev det overladt Kommissionen at bringe Reglerne i Instruksen til Anvendelse med de fornødne Modifikationer.

Paa Grundlag af de ovennævnte Bestemmelser gik nu Kommissionen til sit Værk. For Fæstejorderne og de *indtagne, opdyrkede Jorders Vedkommende* vare jo Vilkaarene for at erholde Arvefæste nøjagtig bestemte i Instruksen. Af den raa og uopdyrkede Udmarksjord, der stødte op til tidligere Fæstejord, var Afgiften kun bestemt til „den almindelige paa Landet“, jvfr. ovenfor S. 8. Men da nu den almindelige Fæsteafgift var 6 Skpr. Havre pr. Td. Land Sædsjord, jvfr. ovenfor S. 4, og da denne Afgift — som et Ækivalent for Købesum — skulde forhøjes med $\frac{1}{4}$, jvfr. ligeledes ovenfor S. 8, blev Kommissionen enig om, at 8 Skpr. eller 1 Td. Havre — at betale efter Kapitelstakst — kunde anses for at være en passende Pris pr. Td. Land til Takst 8 (efter Landinspektørens Bonitering). Til denne Pris — som ogsaa godkendtes i Domænedirektoratets Skrivelse af 6. Juli 1850 — bleve da de raa Udmarksjorder tilbudte de vedkommende Fæstere. I Løbet af nogle Aar lykkedes det derefter Udmarkskommissionen at bevæge den langt overvejende Del af de tidligere *Fæstehusmænd* til at modtage Arvefæste baade paa den tidligere opdyrkede Jord og paa den tillagte raa Udmarksjord, og Skøderne bleve udstedte³⁷⁾. Ligeledes gik de fleste *Gaardmænd*, der havde haft Udmarksjord i Fæste, i Løbet af kort Tid ind paa at modtage denne Jord i Arvefæste, hvorimod disse Gaardmænd ikke viste sig syndelig villig til at modtage raa Jord som et „Tillæg“ til Arvefæstet.

³⁴⁾ Jvfr. Instruksens §§ 12—13.

³⁵⁾ Se Instruksens §§ 14—15.

³⁶⁾ Domænekontorets Kopibog for 1850, Litra B.

³⁷⁾ Udmarkskommissionens „Forhandlingsprotokol“ opbevares i Provinsarkivet her i Byen. Protokollen er dog saare lidet oplysende; i det væsentlige omhandler den kun de i Teksten, Side 7—8, omtalte „foreløbige Magelæg“ med Sognene, samt „Forhandlinger“ med ganske enkelte Arvefæstere. Der findes ingen almindelig, orienterende Oversigt over Bortarvefæstningens Omfang. De udstedte Skøder opbevares i Genpart i 1ste Revisionsdepartements 4de Kontor.

Med Hensyn til de af Kommissionen udlagte *isolerede Parceller* blev der senere truffet den fra Instruksen afvigende Bestemmelse, at de skulde sælges ved *offentlig Auktion*, og herefter bleve da samtlige Lodder i Rutsker, Rø, Østermarie og Ibsker Sogne solgte ved Auktion uden nogen Nedsættelse i de af Kommissionen foreslaaede Afgifter og for en Købesum af i alt 8,792 Rdlr. Derimod viste det sig nødvendigt at nedsætte de af Kommissionen foreslaaede Afgifter for Lodderne i de øvrige Sogne; disse Lodder bleve derefter ogsaa solgte ved Auktion med Undtagelse af 3 Lodder i Bodilsker Sogn, der solgtes underhaanden, efter at Afgifterne vare yderligere nedsatte, og 4 Lodder i Olsker, hvor Salget stødte paa Vanskeligheder med Hensyn til Skyldsætningens Berigtigelse og derfor først foregik i Aaret 1868. I alt indbragte Salgene af de isolerede Parceller en Købesum af 14,757 Rdlr., samt en aarlig Arvefæsteafgift af i alt 278 Tdr. 6 Skpr. 1½ Fdk. Havre³⁸⁾.

Statens Udmarksjorder vare nu altsaa i vidt Omfang overdragne i Arvefæste, og dermed begynder da Fremstillingen af dette Arvefæstes særegne Historie. Det kan da straks bemærkes, at da denne Historie i det store og hele er et Udslag af en blandt de tidligere Fæstere, særlig Husfæstere, eller deres Efterkommere udbredt og stadig levende Misfornøjelse over mange af de ved Arvefæstet paatagne Vilkaar, har den intet at gøre med de ovenomhandlede, isolerede Parceller; her maatte jo ogsaa Afhændelsesmaaden, Auktionssalget, i sig selv være en Hindring for, at Klager over det modtagne Arvefæste kunde gøres gældende med nogen Berettigelse eller Nytte. Derimod giver baade Arvefæsteforholdet vedrørende *Gaardmændene* og de tidligere *Husfæstere* Anledning til særlig Omtale.

Først omhandles da Forholdet med Hensyn til Gaardene. Næppe var Bortarvefæstningen bragt i Orden af Kommissionen, før en stor Del Gaardejere fortrød, hvad de nu havde indladt sig paa. Anledningen hertil var den Omstændighed, at en Gaardejer, der fremdeles havde et Stykke af den saakaldte „Gadegaardsudmark“ i Vestermarie Sogn i simpelt Fæste, havde vundet — baade ved Under- og Overretten — en mod ham af Statskassen anlagt Proces³⁹⁾, hvorved Statskassen principalt havde nedlagt Paastand paa sin Berettigelse til ved Fæsteledighed at disponere over det ifølge Fæstebrevet bortfæstede Jordstykke af den nævnte Udmark og paa Indstævntes Forpligtelsetil at fravige det Areal, som den hidtil benyttede Fæstelod udgjorde mere end efter Fæstebrevets Paalydende, eller subsidiært havde paastaaet Indtævnede forpligtet til i alt Fald at svare Indfæstning og aarlig Afgift (altsaa „Tillægsafgift“, jfr. Instruksens Bestemmelser ovenfor Side 9) af dette større Areal. Dommen havde altsaa givet det Resultat, at Gaardejeren var forbleven i Besiddelsen af hele det vedkommende Areal af Udmarksjorden uden nogen Forhøjelse i den aarlige Afgift. Skønt nu Processens Udfald væsentlig var begrundet i en særlig Rentekammerresolution af 30. Juni 1781 angaaende „Gadegaardsudmarken“⁴⁰⁾, antog dog de nævnte, mange

³⁸⁾ Se Oversigten i Arkivsag, J. Nr. G. D. J. 1090/1870 og 977/1875.

³⁹⁾ Udskrift af Dommen i Arkivsag, J. Nr. A. D. J. 3576/1852.

⁴⁰⁾ Dommen fortolkede Rentekammerresolutionen saaledes, at den tilsagde de Gaardejere, der havd Stykker af Gadegaardsudmarken i Fæste, at disse Fæstelodder skulde „forblive ved Gaardene“, saaledes at disses Ejere havde erholdt en Fortrinsret til at modtage Fæste paa Lodderne og ikke kunde miste denne Ret uden i Tilfælde af Fæstets Forbrydelse. Dommen antog dernæst ganske i Almindelighed, at „det hele Areal, som Jordlodden ved senere Opmaaling var befunden at udgøre“, dog maatte „antages i sin Tid at have været Genstand for Overdragelse til Indstævnte ved Fæstebrevet“.

Gaardejere, at de havde haft en lignende Ret til at undgaa Arvefæsteforholdets „Til­ lægsafgifter“, jfr. ovenfor, og de indkom derfor med Andragende til Finansministeriet om, at de maatte fritages for at svare disse, ved Arvefæstet betingede, højere Afgifter. Til Støtte for Andragendet anførtes særligt, at Udmarkskommissionen under et Møde, der var afholdt med en Del Gaardejere, forinden ovennævnte Dom var falden, ikke havde givet noget „Tilsvaer“ paa en fra Gaardejerne fremsat Ytring om, at „der ingen Betænk­ lighed kunde være ved at gaa ind paa Arvefæstevilkaarene“, da det maatte forudsættes, at Staten, dersom ovennævnte Proces faldt ud til Fordel for Gaardejerne, „ikke vilde gøre Fordring paa de højere Afgifter af de andre Gaardejere“. Under Hensyn til disse Oplysninger bevilgede Finansministeriet — der imidlertid havde ind­ hentet Udmarkskommissionens Betænkning — derefter Andragendet, dog paa den Betingelse, at de vedkommende Gaardejere vilde *træde tilbage i det tidligere Fæsteforhold*⁴¹⁾. Besvarelsen af Andragendet blev paa Ministeriets Foranstaltning offentlig bekendtgjort; tillige indeholdt Bekendtgørelsen⁴²⁾ den Bestemmelse, at naar en af de vedkommende Gaarde skiftede Ejer, og det da befandtes, at den tidligere Ejer havde besiddet et større Areal Udmarksjord, end Fæstebrevet lød paa, uden at særlig Resolution gav Hjemmel til at anse den hele, paagældende Lod for at være „bestandig perpetuent til“ Gaarden, forbeholdt Statskassen sig at lade Spørgsmaalet om dens fremtidige Ret til at raade over saadan ledigbleven Jord eller i alt Fald den Del af Arealet, som var udenfor det sidste Fæstebrev, undergive Domstolenes Paakendelse. Af 290 Gaardejere traadte efter denne Bekendtgørelse dog kun 40 til­ bage i Fæsteforholdet⁴³⁾. I Aarenes Løb ere imidlertid atter alle disse 40 Lodder, — paa ganske enkelte nær, der endnu ere bortfæstede⁴⁴⁾ — overgaaede i Arvefæste paa de af Udmarkskommissionen i sin Tid foreslaaede Vilkaar⁴⁵⁾. Da dernæst Hoved­ parten af de (forholdsvis faa) Gaardejere, som ved Udmarkskommissionens Foranstaltning havde modtaget raa og uopdyrket (tillagt) Jord i Arvefæste, jfr. ovenfor Side 10, i Tidens Løb atter have afhændet disse Lodder til Husmænd⁴⁶⁾, have Gaardejerne ikke senere besværet sig over eller andraget om Forandringer i deres Arvefæsteforhold.

Med Hensyn til *de tidligere Husfæstere* — som nu altsaa havde erholdt Arve­ fæste paa a) den tidligere Fæstejord, b) den udenfor Fæstebrevets Paalydende indtagne og opdyrkede Jord og c) et Stykke „tillagt“ raa og uopdyrket Jord, jfr. ovenfor Side 9 og 10, er Fremstillingen af Arvefæstets Historie mere vidtløftig.

1854. Hos Husmændene viste der sig tidlig en stærk Misfornøjelse med Arvefæstet. I 1854 gav allerede Misfornøjelsen sig Luft i et Andragende fra samtlige Husmænd i Pedersker Sogn. I dette Andragende, der indsendtes til Finansministeriet gennem Øens Rigsdagsmænd, anholdt Husmændene om Nedsættelse i den aarlige Afgift og i Rekognitionen, samt eventuelt om Tilladelse til at maatte træde tilbage i det ældre Fæsteforhold, hvis de maatte finde det tjenligt. De anførte, at da Kommissionen havde fremstillet for dem Regeringens Forslag om at overlade dem deres tidligere Fæstejorder i Arvefæste og forestillet dem, at dette var et stort Gode, da de jo nu

⁴¹⁾ Se Fremstillingen i Arkivsag, J. Nr. A. D. J. 2453/1853.

⁴²⁾ Indrykket i „Bornholm Avis“ for den 27. September 1853.

⁴³⁾ Se Oversigten i Arkivsag, J. Nr. G. D. J. 336/1877.

⁴⁴⁾ Fremgaar af den nuværende Jordebog.

⁴⁵⁾ Nogle, i alt 11, Gaarde fik dog under Hensyn til Rentekammerresolutionen 30. Juni 1781 *Arvefæste* paa „Gadegaardsudmarkslodder“ uden nogen Tillægsafgift, se J. Nr. G. D. J. 336/1877.

⁴⁶⁾ Oplyses bl. a. i de nedennævnte, senere Andragender fra Arvefæstehusmænd.

kunde sælge og pantsætte deres Jorder, som ellers ved deres Død vilde falde tilbage til Statskassen, saa vare de uden nærmere Overvejelse gaaede ind paa Forslaget, idet de nemlig havde næret Frygt for i modsat Fald at miste de Jorder, som de nu havde anbragt deres Smule Formue i eller behæftet med Laan, alt i den sikre Fortrøstning, at disse Jorder, saaledes som Tilfældet i over 100 Aar havde været, fremdeles vilde kunne behandles som „deres fulde Ejendom“. De gjorde desuden gældende, at de daarlige Jorder ikke kunne bære de forhøjede Afgifter. Da imidlertid saavel Udmarkskommissionen som Domænedirektoratet fraraadede Andragendets Bevilgelse særlig under Henviſning til, at der forelaa aldeles frivillige Overenskomster, og at Staten som tidligere Ejer af de afhændede Udmarksjorder maatte være berettiget til at fordrø Erstatning for den nu afstaaede Ejendomsret — hvilken Erstatning af Kommissionen var ansat i Overensstemmelse med Instruksens Bestemmelser, blev Andragendet afslaaet uden videre Motivering⁴⁷⁾.

I 1857 blev der derefter af den bornholmske Landkommunalforening indgivet et Andragende, hvori der ankedes over, at Kapitelstaksten blev sat efter Værdien af gul Havre, medens Arvefæsterne paa de daarlige Jorder kun kunde dyrke graa Havre, der stod ca. 3 à 4 Mark lavere i Pris pr. Tønde, og at de derfor aabenbart bleve brøstholdne ved at skulle betale efter Kapitelstakst i Stedet for at yde Havren in natura; Foreningen androg derfor om Lettelse i Arvefæsternes alt for høje Afgifter. Dette Andragende afsloges ligeledes uden nærmere Motivering⁴⁸⁾. Et nyt Andragende fra 107 Arvefæstehusmænd, indgivet i 1858, i hvilket de erklærede den hele Basis for Afgiftens Ansættelse, nemlig Kommissionens Klassifikation og Bonitering af Jorderne for overfladisk og ufuldstændig og derfor anholdt om en ny Bonitering, ligesom de ogsaa ankede over Matrikulsboniteringen og Hartkornet og derfor ønskede en ny Skyldsætning af Jorderne, blev fremdeles uden nærmere Motivering afslaaet af Finansministeriet for det første Punkts Vedkommende og af Indenrigsministeriet for det sidste Punkts Vedkommende⁴⁹⁾. Derefter indgaves i 1859 et Andragende fra et større Antal Arvefæstere, støttet af forskellige Erklæringer fra Sogneforstandere og Sandemænd. I Andragendet — der gik ud paa at opnaa en Nedsættelse af Afgifterne — udtaltes først i Overensstemmelse med tidligere Besvælinger, jfr. ovenfor, at Fæsterne ved Udmarkskommissionens udtrykkelige Tilkendegivelse af, at Jorderne, hvis Tilbudet om Arvefæste ikke modtoges, ved Fæsteledighed vilde være hjemfaldne til Staten, — hvorfor Bygningerne da maatte nedrives og fjernes, — bleve „satte i en saadan fortvivlet Stilling“, at de ikke havde noget andet Valg end at indgaa paa Tilbudet. Ligesom tidligere ankedes der dernæst ogsaa over Kommissionens Bonitering og Taksation af Jorderne; som en Følge af, at Landinspektøren kun havde opmaalt Arealet og i øvrigt taget et overfladisk Skøn over Beskaffenheden af Jorderne, og det i egen Person alene, uden Tiltrædelse af Boniteringsmænd, var der fremkommet meget ulige Afgiftsansættelser. Denne Paastand søgte Andragerne nærmere begrundet ved at fremlægge Resultaterne af en af dem foranstaltet Omtaksation ved de faste Boniteringsmænd af 26 bortarvefæstede Lodder i Bodilsker Sogn; af denne nye Vurdering, som i betydelig Grad afveg fra den af Kommissionen udførte, fremgik bl. a., at der

1857.

1858.

1859.

⁴⁷⁾ Se Arkivsag, J. Nr. A. D. J. 2132/1853.

⁴⁸⁾ J. Nr. A. D. J. 36/1858.

⁴⁹⁾ J. Nr. A. D. J. 713/1858. Herved bemærkes, at en Td. Hartkorn paa Bornholm udgør 49,600 Kv.-Alen til Taksten 24; i det øvrige Land er 1 Td. Hartkorn = 72,000 Kv.-Alen til samme Takst.

af 2de Lodder med et lige stort boniteret Areal var paalagt den ene en Afgift af 7 Skp. 3 Fdk. Havre, den anden 3 Tdr. 1 Skp. 1 Fdk., altsaa denne sidste mere end 3 Gange saa meget. Endelig indeholdt Andragendet Besværinger over Størrelsen af Rekognitionerne.

Andragendet blev gjort til Genstand for nærmere Undersøgelse af Finansministeriet. Amtsforvalterens Erklæring blev indhentet, og ligesaa blev den vedkommende Landinspektør, der havde været Medlem af Udmarkskommissionen, hørt i Sagen; sidstnævnte værgede sig stærkt imod Beskyldningen for Overfladiskhed. Ministeriet kom da paa Grundlag af de anstillede Undersøgelser til det Resultat, at „de af Udmarkskommissionen i Henhold til dens Instruktion fastsatte Arvefæsteafgifter for en samlet Ejendom ikke i Almindelighed kunde staa i noget konstant Forhold til de paagældende Jorders boniterede Areal“, eftersom Afgifterne bestode af de oftere nævnte 3 Bestanddele: a) den oprindelige Fæsteafgift, der svaredes af hver Td. Land geometrisk Maal, som Fæstebrevet angav, b) Tillægsafgiften af den Del af den gamle Fæstelod, som var besiddet udenfor Fæstebrevets Paalydende, og c) Afgiften af den tillagte, raa Udmarksjord. Og de Ejendomme, som havde faaet en forholdsvis betydelig Andel af de under Litr. b) og c) nævnte Jorder, maatte følgelig svare en forholdsmæssig højere Afgift end saadanne Ejendomme, som kun havde faaet mindre af den nævnte Art Jordstykker. Dette var formentlig den væsentligste Grund til den paaviste Ulighed i Afgifterne; denne Grund blev da meddelt Andragerne, og Andragendet blev afslaaet⁵⁰⁾.

1867. I 1867 indsendte dernæst atter Øens Rigsdagsmænd et Andragende paa Husmændenes Vegne. De fremhævede, at Fæsterne i sin Tid modtog Lodderne paa billige Overgangsvilkaar; men nu, da Tiden var kommen til Afgifternes Erlæggelse med det fulde Beløb, viste det sig umuligt for de fleste Husmænd at udrede dette Beløb paa Grund af Opdyrkningens Besværlighed. Opdyrkningen af mange Jorder krævede baade Formue og „tilgrænsende Agerbrug“, og Arvefæsterne manglede i Almindelighed begge Dele.

Med Andragendet fulgte dernæst 24 i Flæng indsamlede Skøder, af hvilke det formentlig frengik, at der af de tillagte raa Jorder skulde svares en urimelig høj Afgift, ja en Afgift, der gennemsnitlig var omtrent 5 Gange saa høj som Afgiften af de tidligere opdyrkede Lodder⁵¹⁾. Denne urimelige Afgift lod sig imidlertid efter Andragernes Mening meget vel forklare derved, at den var fastsat efter Arealet, pr. Td. Land i Stedet for efter Boniteten. Fremdeles fremhævede Andragendet, at man ikke kunde lægge Vægt paa de frivillige Overenskomster, idet der henvistes til den oftere fremhævede Omstændighed, at Husmændene i Virkeligheden ikke havde haft andet Valg end at modtage Arvefæstet. Med Hensyn til de tidligere Fæsteres „Retligheder over Fæstelodderne“ henviste Andragendet dernæst til den ovenomtalte, af vedkommende Gaardejer vundne Proces angaaende en Fæstelod af Gadegaardsudmarken; endelig ankedes der over, at Rekognitionerne vare for høje. Andragendet gik derfor ud paa, a) at Havreafgiften af de tillagte, raa Jorder maatte blive reduceret efter

⁵⁰⁾ J. Nr. A. D. J. 427/1860.

⁵¹⁾ Andragendet opstillede nærmere det Regnestykke, at medens der af de ældre, opdyrkede Lodder kun skulde svares ca. 12 Rdlr. i aarlig Afgift pr. Td. Hartkorn, hvilken Afgift, multipliceret med 25, gav den, som det indrømmedes, meget moderate Afstaaelspris af 300 Rdlr. pr. Td. Hartkorn, skulde der af de tillagte Lodder svares ca. 61 Rdlr. pr. Td. Hartkorn, altsaa omtrent 5 Gange saa meget.

Hartkornet i Forhold til den Afgift, der hvilede paa de tidligere Fæstelodder, og b) at Rekognitionen ligeledes maatte blive nedsat. Dette Andragende viste sig nu straks paa flere Punkter at hvile paa en Misforstaaelse. Det var saaledes vitterligt nok, at Landinspektøren virkelig i sin Tid havde foretaget en Bonitering af de „tillagte“, raa Jorder, og at Afgiften af disse var fastsat pr. Td. Land *til Taksten* 8, altsaa ikke alene pr. Td. Land. (I tidligere Andragender var der jo ogsaa udtrykkelig klaget over *Boniteringen*). Og naar Andragendet fremhævede, at Husmændene havde manglet det væsentlige Bidrag til de raa Jorders Opdyrkning, som et tilgrænsende Agerbrug ydede, saa passede den Grund jo netop ikke paa de Husmænd, som Andragendet ifølge selve Fremstillingen nærmest angik, nemlig de tidligere Fæstere⁵²⁾. Til Sagens Oplysning indhentede Ministeriet dog Amtmandens og Amtsforvalterens Erklæring i Sagen. Men paa Grundlag af det herigennem oplyste kom Ministeriet paa ny til det Resultat, at der ikke kunde tages Hensyn til Arvefæsternes Klager, og Ministeriet tilkendegav nu atter Andragerne sine Grunde derfor. Andragerne fik det Svar, at Ministeriet ikke kunde erkende, at Overdragelsesvilkårene for de tillagte raa Jorder kunde anses for ubillige, da „man ikke ensidigt kunde støtte sig paa Bedømmelsen af disse Jorder, men maatte tage i Betragtning, at Forholdets Ordning skete paa een Gang for disse Jorder og de tidligere Fæstejorder, at de første bleve tillagte for at give en „hensigtsmæssig Anordning“ og overtage frivilligt, at der burde betales mere for dem end for de under Fæste inddragne Jorder, hvorover Fæsteren havde en Ret, der havde en vis Værdi, samt at den stedfundne Ordning *kun da kunde kaldes ubillig, naar de vedkommende Arvefæstere maatte siges at have den samlede Ejendom paa strenge Vilkår*“. Fremdeles maatte det ifølge Ministeriets Formening „bero paa en Misforstaaelse, naar det i Andragendet var anført, at Fæsterne ved Trusler om, at Jorden ved Fæsteledighed vilde blive solgt, vare blevne bevægede til at overtage de her omhandlede Jorder, da disse ikke vare indbefattede under Fæstet eller indtagne af Brugerne, og Trusler om Salg ved Fæsteledighed alene kunde gælde Jorder, der vare i dette Tilfælde“. Endelig kunde der intet udledes af den om Gadegaardsudmarken faldne Dom, da der var særlige Omstændigheder til Stede⁵³⁾.

I 1868 indgaves dernæst et Andragende om Nedsættelse af Afgifterne for Aaret 1867 paa Grund af den slette Høst; men Andragendet afsloges⁵⁴⁾. 1868.

I 1869 indsendte de fornævnte Rigsdagsmænd en ny Skrivelse til Finansministeren, hvori de nu selv ankede over Udenmarkskommissionens Jordbonitering, der var foretaget alene af Landinspektøren — der stundom end ikke lod grave i Jorden — uden tilkaldte Boniteringsmænd, og fastholdt Paastanden om, at Kommissionen havde truet Husmændene til at overtage den raa Jord, idet i andet Fald den opdyrkede Jord vilde blive taget fra dem, og paaviste, at medens Gennemsnitsafgiften for de af Staten afhændede Udmarksjorder paa Højlyngen efter de sidste 5 Aars Kapitelstakster udgjorde, naar Hartkornsansættelsen lagdes til Grund, 54 Rdlr. pr. 1869.

⁵²⁾ Andragendet kunde ifølge hele Fremstillingen ikke tage Sigte paa *Køberne af de ovenmeldte, isolerede Parceller*, hvilke Lodder jo ogsaa vare afhændede ved offentlig Auktion, jfr. ovenfor. Derimod kunde Andragendet i denne, enkelte Henseende nok angaa de forholdsviis faa *jordløse Husmænd*, som underhaanden havde erholdt et Stykke Udmarksjord i Arvefæste.

⁵³⁾ J. Nr. G. D. J. 655/1867.

⁵⁴⁾ J. Nr. G. D. J. 653/1868.

Td. Hartkorn, var Gennemsnittet for de af Sognene bortarvefæstede Udmarksjorder⁵⁵⁾ kun 30½ Rdlr. pr. Td. Hartkorn. I Henhold til det saaledes anførte foresloges det i Andragendet, at de Arvefæstere, der forment, at der var tildelt dem for høje Afgifter paa Grund af urigtig Taksation, skulde i Lighed med, hvad Loven af 29. Marts 1867 § 2 havde tilladt Beboerne af de tidligere slesvigske Distrikter, have Adgang til at faa Sagen paa ny undersøgt imod at deponere et vist Beløb. Andragendet blev gjort til Genstand for nøje Overvejelse i Ministeriet; men Sagen blev derefter henlagt, da man fandt, at den særlige Anke over Boniteringen ikke havde noget paa sig. Domænebestyrelsen havde nemlig aldrig haft for Skik at benytte de faste Boniteringsmænd, naar Talen havde været om at udfinde Salgsværdien af Statsejendom, og der var derfor ingen særlig Grund til at antage, at netop denne Jordbonitering havde været overfladisk. Og i hvert Fald kunde jo en Nedsættelse i Afgifterne ikke ske uden særlig Lovhjemmel⁵⁶⁾.

I samme Aar 1869 meddelte Ministeriet derpaa efter Ansøgning en Del Arvefæstere et halvt Aars Henstand med Afgifternes Erlæggelse paa Grund af daarlig Høst⁵⁷⁾, medens et andet Andragende, der indgaves senere samme Aar om yderligere Henstand, blev afslaaet⁵⁸⁾.

Arvefæsterne syntes nu at have indset, at der ikke fra Finansministeriets Side var at vente nogen Indrømmelse af deres Fordringer; de henvendte sig nemlig derefter til Rigsdagen. Et Andragende, underskrevet af 214 Arvefæstere, anbefalet af de respektive Sogneraad og ledsaget af en længere Skrivelse fra de bornholmske Rigsdagsmænd, indsendtes i 1870 til Rigsdagen. Sidstnævnte Skrivelse indeholdt i Hovedsagen alle de gamle Klager over de anvendte Trusler, over den daarlige Jordbonitering m. m. og henviste til den tidligere omtalte, af forskellige Arvefæstere foranstaltede Boniteringsforretning ved de faste Taksationsmænd, hvorefter Afgifterne vilde være blevne ⅓ mindre. Fremdeles fulgte med Andragendet 56 i Flæng indsamlede Arvefæsteskrøder, hvorefter der formentlig gennemsnitsvis skulde svares 66 Rdlr. 32 Mk. pr. Td. Hartkorn af den raa Jord, medens Afgiften af den opdyrkede Jord kun androg 14 Rdlr. pr. Td. Hartkorn. Endelig klagedes der — ligesom tidligere — over, at Kapitelstaksten fastsattes efter Prisen paa gul i Stedet for graa Havre, samt over Rekognitionens Størrelse⁵⁹⁾.

⁵⁵⁾ Jfr. herved ovenfor Side 6—7.

⁵⁶⁾ Se J. Nr. G. D. J. 156/1869. Det fremgaar ikke af Akterne, at der nogen Sinde er givet noget udtrykkeligt, afslaaende Svar pha Andragendet. Men ligesom Rigsdagsmændenes Skrivelse til Finansministeren synes at have en mere privat Karakter, saaledes er det rimeligt nok, at Ministeren mundtlig kan have givet Andragerne Besked om Ministeriets Stilling til Sagen.

⁵⁷⁾ J. Nr. G. D. J. 542/1869.

⁵⁸⁾ J. Nr. G. D. J. 1114/1869.

⁵⁹⁾ J. Nr. G. D. J. 497/1870. Med Andragendet og Skrivelsen fulgte forskellige Erklæringer fra en Del Arvefæstere, hvorefter de meget omtalte Trusler (altsaa Kommissionens Udsagn om, at den Jord, Arvefæsterne besad udenfor Fæstebrevens Paalydende, eller ifølge enkelte Erklæringer endog selve den egentlige Fæstejord, vilde „blive taget fra dem“, dersom de ikke vilde gaa ind paa Arvefæste) virkelig vare anvendte i sin Tid. I øvrigt indeholdt Skrivelsen, at „efter de rigtignok ufuldstændige Oplysninger“, hvoraf Andragerne vare i Besiddelse med Hensyn til Salget af de *isolerede Parceller*, vilde der af disse være at svare i aarlig Afgift 48 Rdlr. pr. Td. Hartkorn, og af de af 4 nærmere angivne Sogne bortsolgte Parceller fra 28 til 34 Rdlr. pr. Td. Hartkorn, altsaa betydeligt mindre end af de tillagte raa Jorder.

Da Sagen derefter kom til Behandling i Landstinget⁶⁰⁾ som Forslag til Beslutning om at henvise Andragendet til Finansministeriets nærmere Prøvelse, udtalte den daværende Finansminister sig meget bestemt imod Sagens Fremme, idet hans Tale i det hele omfattede alle de af Finansministeriet tidligere anvendte Afvisningsgrunde overfor de enkelte Andragender. Da imidlertid flere Medlemmer af Tinget støttede Forslaget, blev der nedsat et Udvalg, der afgav Betænkning⁶¹⁾ og heri (med Undertagelse af et enkelt Medlem) indstillede, at Tinget vilde henvise Andragendet til Finansministeriet, idet det fremhævedes, at Udvalget vel ikke turde have nogen bestemt Mening om, hvorvidt de fremkomne Klager vare begrundede, men at Rimeligheden af, at der ikke saa sjældent var anvendt for høje Takster, efter Udvalgets Formening ikke lidet understøttedes ved flere af de i Andragendet udhævede Kendsgerninger; Udvalgsflertallet maatte saaledes efter de foreliggende Omstændigheder finde, at der kunde være Anledning til baade i Andragernes og Statskassens Interesser at ønske Sagen underkastet en nærmere Prøvelse af Regeringen, uden at denne Prøvelse burde skydes til Side af den Grund alene, at der forelaa endelig bindende Overenskomster.

Til Oplysning om Størrelsen af de nævnte Arvefæsteafgifter meddeltes derhos, at den aarlige Afgift af samtlige de omhandlede Husarvefæstere tillagte, raa Udmærksjorder udgjorde paa Højlyngen ca. 627 Td. Havre (i Gennemsnit $4\frac{3}{10}$ Skp. pr. Td. Land geometrisk Maal og 24 Td. $5\frac{6}{10}$ Skp. pr. Td. Hartkorn) og paa de andre Udmærker ca. 270 Td. Havre (i Gennemsnit $3\frac{89}{100}$ Skp. pr. Td. Land geometrisk Maal og 23 Td. 6 Skp. pr. Td. Hartkorn) eller i alt ca. 897 Td. Havre. Endelig tilføjedes, at dersom Regeringen kom til det Resultat, at der burde aabnes Adgang til at opnaa en Ombonitering, burde dette i hvert Fald betinges af, at de paagældende deponerede et kontant Beløb, der da skulde være tabt, hvis det ikke viste sig, at Boniteringen burde forandres saa meget, at der deraf vilde flyde en ikke aldeles uvæsentlig Afgifts-nedsættelse. Kort forinden Sagens 2den Behandling i Landstinget var der imidlertid indtraadt et Ministerskifte, og den nye Finansminister erklærede sig ude af Stand til straks at yde noget Bidrag til Sagen. Ministeren lovede dog, hvis Sagen maatte blive henvist til ham, at lade anstille en grundig og upartisk Undersøgelse, og derefter blev da Udvalgets Indstilling vedtaget med 26 Stemmer mod 11.

I Finansministeriet foranstaltede man derefter en særlig indgaaende Undersøgelse af Sagen. Erklæring indhentedes fra Amtmanden, der igen fremskaffede detaillerede Oplysninger fra de forskellige Retsbetjente; endvidere hørtes Amtsforvalteren i Sagen, saavel som den førnævnte Landinspektør, der havde været Medlem af Kommissionen⁶²⁾. Efter alt det her igennem oplyste kom Ministeriet endelig til den sikre Overbevisning, at der dog laa noget virkeligt til Grund for de talrige Klager over, at Afgiften af den raa Udmærksjord gennemgaaende kunde antages at være temmelig høj i Forhold til Afgifterne af de gamle Fæstejorder m. m., samt at dette Misforhold skyldtes en Fejl, en Misforstaaelse af Instruksen, som Udmærkskommissionen i sin Tid havde gjort sig skyldig i⁶³⁾. Man nærrede dog i Ministeriet til en Begyn-

⁶⁰⁾ Landstingstidende for 1869—70, Sp. 797 ff.

⁶¹⁾ Tillæg B., Sp. 1363 ff.

⁶²⁾ J. N. G. D. J. 1090/1870; 812/1871.

⁶³⁾ Herved bemærkes, at man i Finansministeriet under Behandlingen af Rigsdagsmændenes Andragende af 1869 til Ministeren, jfr. ovenfor Side 15—16, var begyndt at nære en Formodning, der dog ikke blev tilstrækkelig bestyrket. om, at Kommissionen havde misforstaaet Instruksen; nu

delse nogen Betænkelighed ved et Forsøg paa at gribe ændrende ind i de allerede ret gamle Arvefæsteforhold; men Finansministeren besluttede dog, at der skulde udarbejdes og forelægges Rigsdagen et Lovforslag angaaende en *Ombonitering af de underhaanden bortarvefæstede Udmarksjorder*. Lovforslaget forelagdes derefter i Samlingen 1871—72. De ret vidtløftige Motiver, der ledsagede Lovforslaget, gav baade tydelig Besked om det ved Sagens Undersøgelse konstaterede Misforhold i Afgifternes Størrelse, om den af Kommissionen begaaede Fejl, samt om Grunden til, at Lovforslaget netop gik ud paa en Ombonitering af Jorderne. Motiverne skulde derfor her gengives i deres Hovedtræk. — Det hedder først heri⁶⁴⁾, at Ministeriet vel var kommet til det Resultat, at *største Delen* af de mod Udmarkskommissionen fremsatte *Anker* maatte anses for *ubegrundede*, men at der dog var nogen Grund til at antage, at Kommissionen, for saa vidt angik de tillagte, raa Jorder, for hvilke Afgiften skulde ansættes til 1 Td. Havre pr. Td. Land til Taksten 8, „havde misforstaaet de givne Bestemmelser“ saaledes, at de paa Jorderne satte Takster vare „udfundne ikke blot efter Jordernes daværende Beskaffenhed“, men at der derved ogsaa var „set hen til det Udbytte, de kunde afgive, naar de efter Udløbet af et vist Antal Aar vare opdyrkede“. Følgelig kunde „den paa disse Takster grundede Afgift“ antages „at være ansat noget højere, end den efter de givne Bestemmelser skulde ansættes“; denne Formodning bestyrkedes ved en Sammenligning mellem Afgiften af de omhandlede raa Jorder og af de ved Auktion afhændede, isolerede Udmarksparceller. Afgiften af de førstnævnte Jorder vilde nemlig, naar Havren reduceredes „til Penge efter en Pris af 3 Rdlr. pr. Tønde“, og der i det kapitaliserede Beløb paa Grund af Afgiftsmoderationen i de første Aar efter Overdragelsen fradrog 25 pCt., svare til en Købesum af 1,333 Rdlr. pr. Td. Hartkorn, medens Købesummerne for de isolerede Parceller, udregnede paa samme Maade, androge 1,117 Rdlr. pr. Td. Hartkorn. Og, omend „de med allerede bestaaende Jordbrug forenede raa Jorder“ maatte have haft en større Værdi end „de ude i Udmarkerne liggende, isolerede Parceller“, vilde dog en Prisforskel af næsten 20 pCt. „neppe tilstrækkeligt kunne forklares paa denne Maade“. Ved at sammenholde Afgifterne af de raa Jorder med de Købesummer, der vare indkomne ved de i Aarene 1867—70 stedfundne Salg af betydelige Arealer af Sogdenes Udmarksjorder, var Amtmanden over Bornholm kommen til et for Arvefæsterne endnu ugunstigere Resultat, idet disse efter hans Beregning havde betalt deres Jorder med en Pris, der var omtrent 100 pCt. højere end den Pris, der var betalt for de af Sognene afhændede Udmarkslodder. Og kunde nu Ministeriet vel ikke „tillægge denne sidste Sammenligning nogen afgørende Betydning“, idet Priserne for Sogdenes Udmarker formentlig kunde være blevne „stærkt trykkede ved de stedfundne, store Afhændelser“, saa var der dog efter samtlige, fremhævede Omstændigheder Grund til at antage, at Klagerne ikke vare „aldeles ugrundede“ over de virkelig „i flere Tilfælde temmelig høje“ Afgifter af de raa Jorder. Der kunde saaledes af *Billighedshensyn* være Anledning til at „komme Arvefæsterne til Hjælp, for saa vidt det kunde ske uden at drage betænkelige Følger efter sig i andre Retninger“. Naar Spørgsmaalet derefter var om den rette Maade at hjælpe Arvefæsterne paa, vilde vist nok den nærmeste Udvej være et Tilbud til Arvefæsterne om at „lade deres raa

fremgik denne Misforstaaelse derimod klart af Landinspektørens egen Erklæring, jfr. i øvrigt om nævnte Misforstaaelse nærmere nedenfor i Teksten.

⁶⁴⁾ Rigsdagstidenden 1871—72, Tillæg A., Sp. 1625 ff.

Jorder falde tilbage til Statskassen, saaledes at de ved at opgive dem tillige frigjordes for Afgiften.“ Herved vilde der imidlertid klæbe flere Vanskeligheder, for Statskassens Vedkommende navnlig, at de raa Jorder ofte havde en uregelmæssig Figur og laa rundt om den gamle Fæstelod, uden at der havdes egen Adgang til dem, saaledes at de ikke egnede sig til at bortsælges som særegne Parceller, og for Arvefæsternes Vedkommende, at større eller mindre Stykker af de raa Jorder i Almindelighed vare opdyrkede, og at Arvefæsterne havde paadraget sig Pantegæld for at faa Penge til Opdyrkningen. Man vilde derfor „ikke godt kunne forlange“, at de skulde tilbagegive Lodderne hæftelsesfri, medens Kreditorerne heller ikke kunde „henvises til at lade sig nøje med at modtage de eventuelle Købesummer for de paagældende Lodder“, da de havde Sikkerhed for deres Laan ikke blot i de raa Lodder, men tillige i de gamle Fæstelodder og selvfølgelig ikke kunde bringes til at frafalde denne Sikkerhed. Et andet Alternativ, som under Sagens Forhandling var bragt i Forslag, var helt at opgive den stedfundne Bonitering, „saaledes at Afgifterne bleve beregnede efter Matrikulens Bonitering og ansatte til 1 Td. Havre for hver Td. Land til Taksten 8 efter nysnævnte Bonitering“. Efter denne Fremgangsmaade vilde Afgiften, der for samtlige de paagældende Lodder beløb sig til 896 Td. 7 Skp. 2 Fdk. Havre⁶⁵), „saafremt Reduktionen gennemførtes for dem alle“, blive nedsat med ca. 496 Td., „som altsaa gik tabt for Statskassen“. Men denne Fremgangsmaade kunde heller ikke følges blandt andet af den Grund, at Hartkornet paa Bornholm — selv om det, naar man sammenfattede mange Lodder, kunde afgive en omtrentlig Maalestok for deres Værdi — dog var „saa lidet paalideligt ansat“, at det paa ingen Maade vilde „kunde benyttes som Maalestok for de enkelte Lodders Godhed eller den Afgift, der af dem kunde udredes“⁶⁶). For saa vidt man dernæst vilde mene, „at der kunde være Anledning til under Fastholdelsen af den ved Afgiftsansættelsen stedfundne Bonitering, at foretage en gennemgaaende Nedsættelse af Afgifterne med visse Procent, vilde dette letteligen have til Følge, at en Del Afgifter, der allerede nu vare lave, bleve yderligere nedsatte“, ligesom det ogsaa „for Følgens Skyld“ maatte anses for „aldeles utilraadeligt“ uden en nærmere Undersøgelse i det enkelte at eftergive en hel Klasse af Debitorer en Del af deres Skyld“, alene fordi nogle af dem i sin Tid havde indgaaet mindre fordelagtige Kontrakter. Under disse Omstændigheder havde Ministeriet anset det for rigtigst at følge den i Lovforslaget angivne Vej: at aabne en Adgang til Ombonitering af Jorderne efter nærmere Undersøgelse⁶⁷). Omboniteringen kunde dog „selvfølgelig“ kun komme de oprindelige Købere af Arvefæstelodder eller deres Livsarvinger til gode.

Lovforslaget blev i det hele modtaget med Velvilje af Rigsdagen og navnlig af Øens Repræsentanter paa Tinge; det undergik kun et Par mindre væsentlige Ændringer og udkom derefter som Lov under 9. December 1871 med følgende Indhold: Lov af 9.

Finansministeriet bemyndigedes til at lade foretage en Ombonitering af de i Decbr. 1871.

⁶⁵) Motiverne oplyste in fine, at der af de raa Jorder i det hele var bortarvefæstet underhaanden 490 Parceller med et samlet Areal af 1,843 Td Land, skyldsat for Hartkorn 37 Td. 6 Skp. og bærende den i Teksten nævnte samlede Afgift.

⁶⁶) Motiverne oplyste i denne Henseende, at der „ved frit Salg af de af Statskassen afhændede, isolerede Udmarkslodder“ var opnaaet Priser, der varierede fra 445 Rdlr. til over 10,000 Rdlr. pr. Td. Hartkorn.

⁶⁷) Planen for Omboniteringen var ifølge Motiverne hentet fra Loven om de tidligere, slesvigske Distrikters Skyldsætning, 29. Marts 1867 § 2.

Medfør af Resolution 6. Maj 1850 *underhaanden, bortarvefæstede, uopdyrkede Udmarksjorder*, efter hvilken Ombonitering Arvefæsteafgiften skulde fastsættes til 1 Td. Havre for hver Td. Land til Taksten 8, dog saaledes, at ingen Forhøjelse af den een Gang bestemte Afgift fandt Sted, og at Nedsættelse kun tilstodes, for saa vidt den androg mindst $\frac{1}{10}$ af Afgiften; den tidligere Afgiftsansættelse kunde imidlertid kun forlanges prøvet, naar den vedkomende Ejendom fremdeles var besiddet af den *første Erhverver* eller af dennes *Descendenter*, saaledes at dog Stedbørn og Svigerbørn stedse regnedes lige med *Descendenter*⁶⁸). De herefter rette vedkommende, der maatte formene, at deres raa Udmarksjorder vare behæftede med en for høj Arvefæsteafgift, kunde erholde Sagen undersøgt, naar de *inden Udgangen af Juli Maaned 1872* indgav Begæring til Bornholms Amtstue derom og samtidig paa Amtstuen deponerede et Beløb af 2 Rdlr. „for hver fuld Skæppe af det Jordlodden paahvilende Hartkorn“, dog i intet Tilfælde mindre end 2 Rdlr. Det deponerede Beløb tilfaldt Statskassen, saafremt den tidligere Bonitering ikke undergik en saadan Forandring, at Ejendommen derefter i Henhold til de ovennævnte Bestemmelser erholdt Nedsættelse i Afgiften⁶⁹). Finansministeriet skulde foreskrive de nærmere Regler for den ommeldte Undersøgelse, der blev at foretage af en af Ministeriet dertil udnævnt *Kommission*, bestaaende af 3 Medlemmer, hvoriblandt 2 Landinspektører, af hvilke den ene skulde være bosat paa, den anden udenfor Bornholm⁷⁰). De ifølge Omboniteringen stedfundne Nedsættelser skulde endelig træde i Kraft første Gang for Arvefæsteafgifterne for Aaret 1872⁷¹).

Efter at Finansministeriet havde foranlediget en offentlig Bekendtgørelse udstedt, hvorefter de vedkommende Arvefæstere opfordredes til inden den i Loven nævnte Frist at indgive Begæring om Ombonitering, udnævnte Ministeriet under 16. Marts 1872 den af Loven paabudne Kommission samt meddelte denne en (dog ganske kortfattet) Instruks for dens Virksomhed⁷²). Til Amtstuen blev der inden Udgangen af den fastsatte Frist indgivet Begæring om Ombonitering af i alt 82 Arvefæstere; en af disse Begæringer kunde dog ikke tages til Følge, fordi den paagældende Lod var en ældre Fæstelod og som saadan allerede tidligere opdyrket, og der blev saaledes kun 81 Arvefæstere tilbage, for hvis Jorders Vedkommende Kommissionen vilde have at foretage Omtaksation. Denne fandt derefter Sted, og Resultatet blev, at 37 af de 81 Arvefæstere ikke fik nogen Nedsættelse i deres Afgifter, dels fordi en Del af Jorderne af Kommissionen blev ansat til en *højere Afgift* end den oprindelige (hvilken Forhøjelse dog ikke traadte i Kraft, jfr. Loven), og dels paa Grund af, at der for nogle Jorders Vedkommende kun vilde kunne tilstaas en saa *ringe Nedsættelse* (under $\frac{1}{10}$ af Afgiften), at denne Nedsættelse ifølge Loven ikke kunde komme Arvefæsterne

⁶⁸) Lovens § 1.

⁶⁹) Lovens § 2.

⁷⁰) § 3.

⁷¹) Det maa bemærkes, at naar Loven ifølge sin egen Ordlyd omhandlede „de underhaanden bortarvefæstede, uopdyrkede Udmarksjorder“, omfattede den saaledes, skønt den udelukkende skyldte Husmændenes gentagne Andragender sin Tilblivelse, ogsaa de raa Jorder, som i sin Tid vare „tillagte“ Gaardmænd. Blandt de straks nedenfor i Teksten nævnte Andragere vare ogsaa ganske enkelte Gaardmænd.

⁷²) Se J. Nr. G. D. J. 332/1872. Af Kommissionen udtraadte dog — efter eget Ønske — snart den ene Landinspektør, hvorefter hans Plads udfyldtes med en anden, se Ministerialtidende for 1872, B. Pag. 129 og 461.

til gode. Resten af de paagældende Arvefæstere, altsaa 44, der tilsammen svarede en Afgift af 156 Td. 3 Skpr. $3\frac{1}{2}$ Fdkr. Havre, erholdt ved Omboniteringen en Nedsættelse i denne Afgift med i alt 59 Tdr. 3 Skpr. 3 Fdk. Havre, saaledes at den samlede Afgift af de vedkommende Lodder altsaa fremtidig udgjorde 97 Tdr. $\frac{1}{2}$ Fdk. Havre. Kommissionen afgav Indberetning om sit Resultat⁷³⁾ og tilføjede den meget oplysende Bemærkning, „at, saafremt den fremtidige Afgift for samtlige 81 Arvefæsternes Udmærkslodder var bleven reguleret efter den af Kommissionen foretagne Omtaksation, saaledes at altsaa Afgifterne vare blevne forhøjede, hvor Kommissionens Ansættelse vilde have medført suadan Forhøjelse, og ligeledes de Nedsættelser vare komne i Betragtning, der vare under 10 pCt., vilde Resultatet være blevet, at Afgifterne af samtlige 81 Lodder, der udgjorde 272 Tdr. 5 Skpr. 1 Fdk. Havre, i alt kun vilde være blevne nedsatte til 234 Tdr. 6 Skpr. $1\frac{1}{2}$ Fdk. eller med ca. 38 Tdr.“

Den nysnævnte Lov 9. December 1871 lagde vel en øjeblikkelig Dæmper paa den gamle Misfornøjelse og Uro blandt Arvefæsterne. Men nogle Aar efter gav Misfornøjelsen sig Luft igen og det med fornyet Kraft. — I Aaret 1875 indkom ca. 370 Husarvefæstere med et Andragende til Finansministeriet. Andragendet var affattet og ledsaget af en Skrivelse fra en Landinspektør samt en Byfogedfuldmægtig paa Bornholm og gik nu i Modsætning til alle tidligere Andragender og Henvendelser ikke ud paa nogen Nedsættelse, men derimod paa en Adgang til *Afløsning af Afgifterne*, deri indbefattet Rekognitionerne ved Ejerskifte. Ifølge Andragendet ønskedes der en Afløsning af de aarlige Afgifter med et Vederlag, fastsat til det 25-dobbelte Beløb af Afgifternes Værdi, beregnet efter Gennemsnittet af Kapitelstaksterne for Bornholm i de 24 Aar, 1851–74, og med Udskydelse af de 2 laveste og de 2 højeste Takster; Rekognitionerne ønskedes kapitaliserede ved en Multiplikation af de enkelte Beløb med $1\frac{6}{10}$. Skrivelsen ændrede Andragendet derhen, at der nu ønskedes en Afløsning efter Gennemsnittet af Kapitelstaksterne for Aarene 1847–70, idet Kapitalværdien af Afgifterne i øvrigt skulde udregnes paa samme Maade. Eftersom Arvefæsterne imidlertid ikke saa sig i Stand til at indbetale Afløsningssummen kontant, gik Andragendet fremdeles ud paa, at nævnte Sum maatte forblive indestaaende i Ejendommene imod Udstedelsen af behørig Panteobligation og derefter forrentes og afdrages med 5 pCt. aarlig af Gældens oprindelige Beløb, saaledes at 4 pCt. p. a. af det til enhver Tid skyldige Beløb regnedes som Rente og Resten som Afdrag. Endvidere ønskedes Panteobligationerne udstedte paa ustemplet Papir, ligesom der anholdtes om, at de øvrige til Forholdets Ordning fornødne Foranstaltninger maatte træffes uden Udgift for Arvefæsterne. Som Bevæggrund opstillede Andragendet først en Sammenligning mellem de Vilkaar, hvorunder Bortarvefæstningen havde fundet Sted paa Bornholm og de i Lov 8. April 1851 — om Salg til Selvejendom af Domænefæstegodset i den øvrige Del af Landet — indeholdte Vilkaar for Godsets Afhændelse; herefter vare formentlig de bornholmske Fæstejorder blevne betalte „en Del dyrere“ end de ifølge nævnte Lov afhændede Domæneejendomme. Dernæst henvistes til de gamle Besværinger over, at der i al Almindelighed var paalagt Arvefæsterne alt for høje Afgifter ved Arvefæstets Oprettelse, navnlig for de tillagte Jorders Vedkommende, i hvilken Henseende Andragendet opstillede nogle, til Dels nye Beregninger. Men navnlig henviste Andragendet til den Omstændighed, at Loven af 25. Marts 1871 — angaaende

1875.

⁷³⁾ Meddelelse herom er trykt i Ministerialtidende for 1873, B. Pag. 265. Det bemærkes, at Kommissionens Protokol er vedlagt Arkivsag J. Nr. G. D. J. 138/1873.

en Afløsning af de Statskassen tilflydende, kontraktmæssige Afgifter — ikke havde frembudt lige saa gunstige Afløsningsvilkaar for de bornholmske Arvefæstere som for Flertallet af Statens øvrige Arvefæstere — hvorfor Loven slet ikke var bleven benyttet af Arvefæsterne paa Bornholm. Den i Loven ansatte Pris paa Havren af 3 Rdlr. 40 Sk. pr. Td. stemte nemlig med Gennemsnitstaksten for Sjællands Stift i de 24 Aar, 1847—70 med Udskydelse af de 2 højeste og 2 laveste Takster, medens Gennemsnitstaksten for Bornholm for det samme Tidsrum og ligeledes med Udskydelse af de 2 højeste og laveste Takster var 36 pCt. lavere. Endelig anførtes det i Andragendet, at Rønne Kommune med Indenrigsministeriets Samtykke havde bevilget, at de Arvefæsteafgifter, der paahvilede Kommunens bortarvefæstede Udmarksjorder, bleve afløste paa den ovenfor angivne Maade, og det uagtet Jorderne i sin Tid vare afhændede ved offentlig Auktion.

Under Behandlingen af dette Andragende i Ministeriet⁷⁴⁾ fastsloges først, at der intet Hensyn kunde tages til de atter fremdragne Besværinger over de høje Afgifter; saadanne Klager burde formentlig være forstummede ved Gennemførelsen af Lov 9. December 1871, jfr. ovenfor. Derimod syntes Loven af 25. Marts 1871 virkelig at have vist en vis Ubillighed mod de bornholmske Arvefæstere. Ganske vist var Prisen paa Havre, 3 Rdlr. 40 Sk. pr. Td., ikke som i Andragendet angivet, fastsat efter Gennemsnitstaksten for Sjællands Stift for Aarene 1847—70, men for de 15 Aar fra 1856—70, og kun med Udskydelse af de 2 højeste Takster, men Ubilligheden var dog til Stede. Thi Gennemsnittet af de bornholmske Kapitelstakster for Havre for dette Tidsrum udgjorde kun 2 Rdlr. 87 Sk., og den i Loven angivne Pris betød altsaa en Forhøjelse af dette Beløb med ca. 18 pCt.⁷⁵⁾ Ministeriet forment dog ikke at kunne imødekomme Andragerne af Hensyn til den nævnte Ubillighed. Loven af 25. Marts 1871, der kun gjaldt paa 4 Aar, var just traadt ud af Kraft, og Ministeriet havde efter en nøjere Overvejelse forinden besluttet ikke at søge Loven fornyet⁷⁶⁾; en Afgiftsafløsning syntes overhovedet paa de Tider langt fra at være til Statskassens Tarv, og der kunde formentlig i hvert Fald ikke være Tale om at indrømme de bornholmske Arvefæstere den i Lov af 25. Marts 1871 ukendte Begunstigelse, at Afløsningssummen maatte forblive indestaaende som Pantegæld i Ejendommene. Finansministeriet svarede derfor Andragerne tilbage, at Ministeriet efter Udløbet af nævnte Lov 25. Marts 1871 „savnede Beføjelse“ til at indrømme den begærte Afløsning, og at man ikke agtede at søge ny Lovhjemmel til Afløsning af Arvefæsteafgiften m. v. „hverken for Bornholms eller det øvrige Lands Vedkommende“⁷⁷⁾.

1879. Med dette Svar slog Arvefæsterne sig imidlertid ikke til Ro. Allerede faa Aar efter, nemlig i 1879 modtog Finansministeriet atter et Andragende. I dette, der var underskrevet af et lignende Antal Arvefæstere som det sidste Andragende, anførtes — om end noget udførligere — de samme Bevæggrunde, og Andragendet gik

⁷⁴⁾ Se J. Nr. G. D. J. 977/1875.

⁷⁵⁾ Herved bemærkes, at Gennemsnitstaksten for de ovennævnte 15 Aar — der var fastsat ved et Kompromis mellem Folketinget og Landstinget — med Udskydelse af de 2 højeste Takster nøjagtig udregnet kun udgjorde 3 Rdlr. 11 Sk.; der havde altsaa fundet et Tillæg Sted af $\frac{1}{10}$, naar Lovens Pris fastsattes til 3 Rdlr. 40 Sk. Gennemsnitstaksten for Bornholm for det samme Tidsrum androg 2 Rdlr. 62 Sk.; naar hertil lagdes $\frac{1}{10}$, udkom 2 Rdlr. 87 Sk., jfr. ovenfor i Teksten.

⁷⁶⁾ Se J. Nr. G. D. J. 745/1874.

⁷⁷⁾ Ministeriets Svar offentliggjordes i „Bornholms Avis“ for den 6. Juli 1876.

ogsaa ud paa at erholde nøjagtig den samme Adgang til *Afløsning* som Andragendet af 1875⁷⁸⁾).

I Ministeriet syntes man nu til en Begyndelse noget tilbøjelig til i hvert Fald delvist at imødekomme Andragernes Ønsker. Men efter længere Overvejelser kom man dog tilsidst til det modsatte Resultat⁷⁹⁾. Andragendet blev i det hele afslaaet. Det forelaa nemlig nu oplyst, at Afløsningsloven af 25. Marts 1871 — der overhovedet ikke havde fundet nogen synderlig Anvendelse Landet over — var bleven benyttet i særlig lidet Omfang paa Bornholm. Og selv om Ministeriet nu „vilde erkende, at Loven af 25. Marts 1871 for saa vidt havde stillet de bornholmske Arvefæstere ugunstigere med Hensyn til Afløsning end Statens øvrige og navnlig dens sjællandske Arvefæstere, da Afløsningsvederlaget for Ydelser i Korn var fastsat under Hensyn til de højere sjællandske Kapitelstakster“, kunde Ministeriet dog ikke anse det for rigtigt, at dette Forhold skulde være Grunden til den ringe Afløsning paa Bornholm, men maatte „tværtimod føle sig overbevist om“, at Afløsningsretten ikke vilde være bleven benyttet der i kendelig større Omfang, end sket var, selv om Vederlaget for Kornydelsene fra bornholmske Arvefæstere havde været fastsat efter bornholmske Kapitelstakster paa samme Maade, som Loven fastsatte det efter sjællandske.“ Denne Overbevisning støttede Ministeriet paa den Kendsgerning, at kun *en forsvindende Del* (nemlig kun henved $\frac{3}{4}$ pCt.) af de bornholmske *Smørafgifter* vare blevne afløste ifølge Lov 25. Marts 1871, „*uagtet Lovens Vedevalg for disse Afgifter netop var bestemt efter bornholmske Kapitelstakster og dertil var betydeligt lavere end Kapitelstaksterne for de 4 Aar, hvori Afløsning kunde forlanges* (26 $\frac{1}{2}$ Sk. pr. Pd. mod gennemsnitlig 36 Sk.)“. Naar *Smørafgifterne*, der i samlet Værdi for det bornholmske Arvefæstegods oversteg Værdien af Kornafgifterne og ifølge Loven særskilt kunde afløses⁸⁰⁾, jfr. § 2, 1ste Stk. — omend Korn og Pengeafgifterne forblev uafløste — under disse Omstændigheder dog *bleve afløste i saa overordentlig ringe Grad*, kunde der ikke „være nogen Grund til at antage, at en kendelig større Afløsning af Kornafgifterne vilde have fundet Sted, hvis Vederlaget for disse havde været fastsat efter bornholmske Kapitelstakster.“ Hvis der ikke desto mindre skulde blive Tale om at fastsætte en ny Periode for Afløsning, enten særlig for bornholmsk eller for samtlige Statens Arvefæsteafgifter m. m. „med den Modifikation, at Vederlagene fastsattes efter de den paagældende Ejendom særlig vedkommende lokale Kapitelstakster“, ansaa Ministeriet det imidlertid for en Selvfølge, at Vederlagene ikke kunde fastsættes efter Kapitelstaksterne for det samme Tidsrum, „som for 10 Aar siden benyttedes i den for en Tid af 4 Aar gældende Lov.“ „Da nu Loven af 1871 gik ud fra Taksterne for de 15 Aar 1856—70 med Udskydelse af de to højeste, og da en tilsvarende Beregning efter bornholmske Takster for 1865—79 vilde give Priser, der for alle Kornsorter vare højere, for Smør meget betydeligt højere end de, der vare fastsatte i Loven af 25. Marts 1871“, maatte Finansministeriet end yderligere føle sig overbevist om, „at naar Ansøgerne havde ment, at en ny Afløsningslov for Bornholms Vedkommende vilde finde nogen almindelig Benyttelse

⁷⁸⁾ J. Nr. G. D. J. 579/1879. Andragendet fremsendtes i en stor Mængde trykte Eksemplarer, flere for hvert Sogn.

⁷⁹⁾ Se J. Nr. G. D. J. 501/1880.

⁸⁰⁾ Det er dog ikke ganske korrekt, naar det i Ministeriets Svarskrivelse hedder, at Smørafgifterne for det bornholmske Arvefæstegods oversteg Værdien af Kornafgifterne. Smørafgifterne udgøre ifølge det nedenstaaende Skema en betydelig Værdi af den samlede Arvefæsteafgift, men denne Værdi naar dog ikke Kornafgifterne.

var dette en Fejltagelse, som kun kunde bero paa, at de ikke havde gjort sig klart, hvilke Afsløsningsvilkaar en saadan Lov maatte komme til at indeholde,“ og Ministeriet kunde derfor ikke finde Grund til at foretage videre i Anledning af det paa-gældende Andragende. Dette Afslag meddeltes Andragerne under nærmere Udvikling af foranførte Grunde og i de ovenciterede Udtryk ⁸¹⁾.

Med Afslaget fulgte nu nogen Stilstand i den hele „Arvefæstesag“; de gamle Klager hørtes ikke mere. Paa den anden Side blev Bortarvefæstningen — der hist og her havde fundet Sted alt medens de forskellige Klager lød fra dem, der allerede vare blevne Arvefæstere — nu fortsat i større Grad. Og saaledes har Forholdet været lige indtil den nyeste Tid. Dels er omtrent hele Resten af de tidligere Fæstesteder eller de til Gaardene hørende Fæstelodder, jfr. herved ovenfor Side 10 og 12, over-gaaede i Arvefæste, alt paa de i den oprindelige Instruks af 31. Maj 1850 angivne Vilkaar, dels er en Del raa Udmarksjord, der ikke grænsede op til noget tidligere Fæstested, underhaanden afhændede til „jordløse Husmænd“ eller andre, ligeledes i Overensstemmelse med nævnte Instruks eller de Skrivelser fra Domæne-direktoratet, der supplerede Instruks, jfr. ovenfor Side 8 og 10 ⁸²⁾. Sluttelig maa det dog bemærkes, at der i Tidens Løb har fundet *Bortarvefæstning* Sted udenfor de oftomtalte Vilkaar, nemlig i ganske særlige Tilfælde. Saaledes ere en Del Lodder af Pedersker og Poulsker „Strandmark“ blevne bortarvefæstede — ved forrige Aarhundredes Midte eller nogle Aar senere — imod aarlig Afgift og Rekognition ved Ejerskifte i *Byg*, at betale efter Kapitelstakst. Bortarvefæstningen var i disse Tilfælde et Led i de daværende Bestræbelser for *Sandflugtens Dæmpning*; Skøderne tilstod derfor Arvefæsterne Afgiftsfrihed i de første 20 Aar ⁸³⁾, imod at Arvefæsterne paatog sig en vis Pligt til at foranstalte og vedligeholde en Beplantning af Strandmarken. Endvidere ere 2 Lodder af den saakaldte „Hundsemyremose“ blevne bortarvefæstede til de vedkommende tvende Gaarde, der tidligere havde haft dem i Fæste, blot imod den tidligere Afgift i *Byg* ⁸⁴⁾. Samtlige disse Bygafgifter have imidlertid ingensinde givet Anledning til lignende Klager som de ovenfor skildrede, vedrørende Havre-afgiften. Bygafgiften indbefattet, bestaar den bornholmske aarlige Arvefæsteafgift i Nutiden af følgende Værdier:

⁸¹⁾ Se Domænekontorets Kopibog for 1880, Skrivelse af 23. December. Denne Skrivelse blev indrykket i „Bornholms Avis“ for den 10. Februar 1881.

⁸²⁾ Fremgaar af de i Revisionsdepartementet beroende Skødegenparter. Det bemærkes dog, at der endnu er 4 Fæstelodder tilbage. Af disse er imidlertid en henlagt til Forstvæsenet til Afbenyttelse for Skovfogeden ved „Koldekildehus Skovpart“ i Almindingen, medens en anden nu benyttes af Aktieselskabet „Hasle Klinker- og Chamottestensfabrik“. Af de to øvrige Lodder, som begge oprindeligt have været tilfæstede Gaarde, er den ene fremdeles i dette Tilfælde; den anden er tilfæstet en Husmand, medens Statskassen har forbeholdt sig ved Fæsteledighed at henlægge Lodden under Forstvæsenet. Den samlede Fæsteafgift af alle 4 Lodder udgør 2 Td. 4 Skp. 1 Fdk. Havre, og 9 Pd. 3 Fdp. Smør. (Se et Eksempel af den nuværende Jordebog i 1ste Revisionsdepartement).

⁸³⁾ For enkelte Lodder af Poulsker Strandmark tilstodes der dog kun Afgiftsfrihed i de første 10 Aar.

⁸⁴⁾ Paa den anden Side bemærkes, at nogle Englodder i Højlyngen, der tidligere have været bortfæstede til forskellige Gaarde, ikke ere blevne bortarvefæstede, men solgte til fri Ejendom til disse. Salget hjemledes ved en kgl. Resolution af 26. Januar 1844, og den ved Resolution 6. Maj 1850 planlagte Bortarvefæstning kom saaledes ikke bogstavlig til at omfatte alt det tidligere Fæstegods.

	Skyldsats for Hartkorn.				Havre.			Smør.		Penge ⁸⁵⁾		Byg.		
	Td.	Sk.	Fd.	Alb.	Td.	Sk.	Fdk.	Pd.	Fpd.	Kr.	Ø.	Td.	Sk.	Fd.
I. Af den tidligere Fæstejord	515	"	1	2	2021	7	1/2	2723	3 ²⁶¹ / ₂₈₀	19	99	"	"	"
Under Havreafgifter er indbefattet saavel den gamle Fæsteafgift som „Tillægsafgiften“.														
II. Af de oprindelige raa Udmarksjorder :														
a) Af alle underhaanden bortarvefæstede, derunder de „tillagte“ Jorder..	45	7	2	1/2	913	1	1 1/4	"	"	"	"	"	"	"
b) Af de ved Auktion bortsolgte „isolerede Parceller“.....	28	1	2	1 3/4	278	6	1 1/2	"	"	"	"	"	"	"
III. Den særlige Bygafgift:														
a) Af Lodderne i Hundsemyremosen	"	"	"	1 1/2	"	"	"	"	"	"	"	2	"	"
b) Af Pedersker Strandmark	9	1	2	1 1/4	"	"	"	"	"	"	"	33	4	3
c) Poulsker Strandmark	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	34	7	"
I alt...	598	3	1	1	3213	6	3 1/4	2723	3 ²⁶¹ / ₂₈₀	19	99	70	3	3

II.

Med ovenstaaende er Arvefæstets hidtidige Historie beskrevet. De gamle Principspørgsmaal om Afgifternes Størrelse og Tryk har jo i lange Tider hvilet i Fred; men et nyt historisk Afsnit synes nu at skulle begynde, idet det foreliggende, ovenciterede Andragende af 16. November 1903 kalder mange af de tidligere Klager til Live igen.

Som det vil ses, gaar det foreliggende Andragende dog *ikke* saaledes som de tvende seneste Henvendelser fra Arvefæsterne, henholdsvis til Finansministeriet i 1875 og Rigsdagen i 1879, ud paa nogen Adgang til *Afløsning* af Afgifterne; følgelig vil Spørgsmaalet om Indrømmelse af en saadan Adgang til Afløsning være nærværende Undersøgelse uvedkommende. I nærværende Andragende ønskes derimod først og fremmest en Undersøgelse af hele Arvefæstesagen. Dette Ønske er opfyldt ved ovenstaaende Fremstilling. Andragendet gaar dernæst ud paa en *Nedsættelse* af „Ydelsen“,

⁸⁵⁾ Pengeafgiften er formentlig fremkommen ved, at man i tidligere Tider ved Udregningen af Fæsteafgiften af og til har afrundet Brøkerne i Havreydelsen og omsat det overskydende til rede Penge.

med hvilket Udtryk der formentlig efter Sammenhængen sigtes til saavel Havre- som Smørafgifterne, eller *en Fastsættelse af en vis højeste Pris*, som Afgifternes Beløb i Penge ikke bør kunne overskride, men paa den anden Side heller ikke behøver at naa, hvis nemlig Markedsprisen maatte være lavere. I disse Henseender kræver Andragendet en nærmere Besvarelse.

I Andragendet udtales ligesom i alle tidligere Henvendelser til Regering eller Rigsdag særlig Misfornøjelse med Hensyn til Afgiften af de „tillagte“ Jorder (3: Udmarksjorder, der grænsede op til opdyrket Jord, se Side 8), men det omhandler i øvrigt Arvefæsteafgiften i ubestemt Almindelighed. Den hele, foregaaende Udvikling vil imidlertid vise, at dette Andragende — om der overhovedet er Grund til at fremsætte Klager — alene kan have Hensyn til de tillagte Jorder. Over Afgifterne af de tidligere Fæstejorder har der aldrig før været rejst Klager; det er tværtimod tidligere blevet fremhævet paa Arvefæsternes Vegne, at disse Afgifter maatte anses for billige⁸⁶⁾, og Afgifterne berørtes da heller ikke af ovennævnte Lov 9. December 1871. Men herefter kan der da ikke paa nærværende Tidspunkt med nogen fornuftig Grund rejses Besværinger over disse Afgifter. Da særlig Smørafgiften udelukkende er en Del af den gamle Fæsteafgift, idet saavel Tillægsafgiften som Afgiften af de oprindelig raa Jorder er fastsat alene i Havre, jfr. ovenfor, kan Andragendets Besværinger over Smørafgiften herefter lades ganske ude af Betragtning⁸⁷⁾. Da fremdeles Afgiften af de i sin Tid ved Auktion bortsolgte, „isolerede Parceller“ af den uopdyrkede Udmark lige saa lidt nu kan give Anledning til Klage som tidligere, maa Andragendet saaledes begrænses til alene at angaa *Havreaafgiften af de underhaanden bortarvefæstede, raa Jorder, derunder fornemmelig de „tillagte“ Jorder*. En yderligere Begrænsning vil dog endnu være nødvendig: Afgiften af de enkelte, raa Jorder, som ere blevne bortarvefæstede underhaanden efter Gennemførelsen af Lov 9. December 1871, kan ikke tages med i Betragtning. Vel have Vilkaarene ogsaa her været de oprindelige, i Instruks 31. Maj 1850 fastsatte, jfr. ovenfor Side 24; men da den tidligere „Udmarkskommission“ intet har haft med Bortarvefæstningen i disse Tilfælde at gøre, og da Udmarkskommissionens Misforstaaelse var bragt for Dagen i 1871, maa det forudsættes, at Vilkaarene i det hele ere blevne rigtigt forstaaede⁸⁸⁾. Og overhovedet maa det siges, at de vedkommende Arvefæstere, der ganske frivilligt have indladt sig paa at modtage Arvefæstet, i den Forstand have accepteret de offentligt og stærkt debatterede Vilkaar, at de ikke senere med nogen Grund kunne forlange Ændringer i disse Vilkaar; de vidste med andre Ord, hvad de gik ind til. *Andragendet kan herefter indskrænkes til kun at angaa Afgiften af de Udmarksjorder, som Lov 9. December 1871 havde Hensyn til*, eller rettere sagt kun en Del af disse; thi der kan selvfølgelig ikke være Tale om for anden Gang at lade foretage Undersøgelse med Hensyn til Afgiften af de Jorder, paa hvilke den nævnte Lov af 1871 faktisk kom til Anvendelse, hvad enten nu Afgiftsindsættelse for disse Jorders Vedkommende opnaaedes eller ej⁸⁹⁾.

⁸⁶⁾ At Afgiften af den gamle Fæstejord maatte anses for *meget billig*, blev fremhævet af Øens Repræsentant i Landstinget under Behandlingen af den senere Lov 9. December 1871, se Landstingstidenden 1871—72, Sp. 324.

⁸⁷⁾ I øvrigt kan der imod Andragendets Udtalelser om det trykkende i denne Afgift, der betales efter Kapitelstaksten for det nu om Stunder „gode danske Smør“, rejses lignende Indvendinger som de angaaende Andragendets Bemærkninger om Havreaafgiften nedenfor anførte.

⁸⁸⁾ Om Udmarkskommissionens Misforstaaelse, se Side 18.

⁸⁹⁾ Altsaa de Side 20—21 omhandlede 81 Arvefæsternes Jorder.

Men, kan Andragendet saaledes kun have Hensyn til denne snævrere Klasse af Afgifter, maa der ganske bestemt foreligge *efterfølgende Grunde* til dets Imøde-kommelse, altsaa saadanne Grunde, der ikke vare til Stede før Emanationen af Lov 9. December 1871. Thi denne Lov, der fremkom paa Basis af vidtløftige Under-søgelser, og som fik en særdeles indgaaende Behandling paa Tinge, jfr. ovenfor, maa selvfølgelig forudsættes gennem sine Regler at have kunnet imødekomme alle tidligere berettigede Krav. *Og naar kun saa forholdsvis faa Arvefæstere forsøgte* ved den personlige Henvendelse, Loven krævede, *at komme i Betragtning ved Opmaa-elsen af de ved Loven hjemlede Fordele, maa alle de andre, der forholdt sig passive, nu tage Skade for Hjemgæld* — hvis ikke særlige, nye Grunde maatte føre til et andet Resultat. En saadan Grund kan nu for det første ikke søges i den i Andragendet anførte Omstændighed, at Afgiften maa betales efter Kapitelstaksten for gul Havre, der er meget vægtigere og mere værdifuld end graa Havre — der udelukkende dyr-kes i tidligere Tider —, hvorfor Afgiften nu føles trykkende. Afgiften er jo nemlig altid bleven betalt efter Taksten for gul Havre, og naar i Andragendet den mod-satte Formening fremsættes, beror dette paa en Fejltagelse. De tidligere Andra-gender af 1857 og 1870, jfr. ovenfor, henholdsvis til Finansministeren og Rigs-dagen gik jo ogsaa netop ud paa, at Arvefæsterne bleve forfordelte ved, at de kun kunde dyrke graa, men maatte betale efter Prisen paa gul Harve. Der ses ingen Sinde tidligere at være blevet taget noget Hensyn til denne Omstændighed; om med Rette eller Urette faar staa hen. Nu om Stunder bliver der i hvert Fald ikke Tale om nogen Forfordeling, da Arvefæsterne som oplyst i Andragendet netop dyrke den gule Havre. I øvrigt er det selvfølgelig ganske misvisende at tale om, at Afgiften maa anses for trykkende, blot fordi den Kornsort, hvori den erlægges, i Nutiden er et bedre Landbrugsprodukt end i gamle Dage; thi det maa ikke glemmes, at alt medens Arvefæsterne betale til Statskassen efter Kapitelstaksten for den værdifulde Havre, kommer samtidig denne Værdi dem til gode ved Landbrugets Drift i Almin-delighed, altsaa baade ved Salg af Havren og ved et eget Forbrug. Heller ikke den i Andragendet anførte Omstændighed, at Loven af 1871 var for lidet omfattende, idet den kun tog Hensyn til de oprindelige Arvefæstere, deres Børn, Stedbørn eller Sviger-børn, kan der tillægges nogen Betydning. Under Lovens Behandling paa Rigsdagen havde man netop dette Spørgsmaal for Øje, og man delte ganske Motivernes Opfat-telse af det selvfølgelig i, at Loven ikke burde omfatte en videre Kreds af Personer; Lovudkastets „Livsarvinger“ bleve kun for en Tydeligheds og Fuldstændigheds Skyld ændret saaledes, at Stedbørn og Svigerbørn ogsaa medtoges, jfr. ovenfor Side 19—20. Dersom andre end Børn, Stedbørn eller Svigerbørn havde købt Ejendommene af de oprindelige Arvefæstere, da havde disse andre „senere Erhververe“ intet Krav paa paa nogen Ombonitering og mulig paafølgende Nedsættelse i Afgifterne; thi Afgif-terne maatte da antages at være udlignede i Købesummerne for Ejendommene, ligesom ogsaa den Omstændighed, at Ejendommene overhovedet havde fundet Købere, maatte siges at godtgøre, at Afgifterne dog ikke kunne føles som saa overvættets byrdefulde. *Lovgivningsmagten har saaledes en Gang taget Stilling til dette Spørgsmaal, og dette Standpunkt bør vel fremdeles være afgørende⁹⁰⁾*. Som en Grund, der var værd at

⁹⁰⁾ Herved bemærkes, at Bornholms Repræsentant i Landstinget først søgte udvirket en lille Modifikation i den ovennævnte Regel, idet han ønskede denne udvidet til ogsaa at omfatte saadanne „senere Erhververe“, der havde købt de vedkommende Ejendomme, forinden det afgiftfri Tidsrum var udløbet (det kunde nemlig tænkes, at disse Købere ikke havde taget tilstrækkeligt Hensyn til

tage i Betragtning, kunde man derimod opfatte Andragendets Bemærkning om, at Lovens rette Gennemførelse mødte Hindringer, idet „Kommissionen havde vanskelig ved at sætte sig ind i og tage tilbørligt Hensyn til, hvorledes Jorderne havde været oprindelig ved Overtagelsen, og hvilke Forbedringer de vare undergaaede ved Ejerens Flid, ved Arbejde og ved gjorte Bekostninger, hvorfor det da ogsaa særlig var dem, der lidet eller intet havde gjort ved deres Jorder, som fik Nedsættelse og saaledes høstede Fordelen af Undersøgelsen“.

Ved nærmere Overvejelse vil man imidlertid finde, at der ogsaa i disse Ytringer i Andragendet skjuler sig en Fejltagelse. Lov 9. December 1871 paabød jo en *Ombonitering* af de underhaanden bortarvefæstede, uopdyrkede Udmarksjorder (naturligvis: de Udmarksjorder, der ved Bortarvefæstningen vare uopdyrkede). Med det fremhævede Udtryk maa Loven da have haft den almindelige Sprogbrug for Øje, hvorefter „Ombonitering“ formentlig er ensbetydende med en ny Prøvelse, Værdiansættelse af en given Jordbund efter en nærmere Undersøgelse af den *Tilstand, hvori samme Jordbund i Vurderingsøjeblikket forefindes*. Denne Forstaaelse lagdes ogsaa til Grund i Finansministeriets Instruks til Kommissionen, ligesom Kommissionen atter indledede sin Protokol bl. a. med følgende Bemærkning: „Taksterne sættes efter Jordernes *nuværende Kulturstand*, uanset at de findes i det hele eller til Dels opdyrkede.“ Paa Grund af den Misforstaaelse, den første „Udmarkskommission“ i sin Tid havde gjort sig skyldig i med Hensyn til Forstaaelsen af Instruksen af 31. Maj 1850, jfr. ovenfor, maatte nu Følgen af den stedfundne Ombonitering ganske vist blive den, at de Arvefæstere, hvis Jorder vare mindst opdyrkede, gennemgaaende fik størst Nedsættelse i Afgifterne — hvilket Kommissionen ogsaa meddelte i sin endelige Indberetning, jfr. herved ovenfor Side 21. Men dette var jo en rent *faktisk Følge*. Omvendt maatte den samme Ombonitering med Hensyn til de helt eller for største Delen opdyrkede Jorder paa det nærmeste blive ensbetydende med en Prøvelse af, hvorvidt Udmarkskommissionens Afgiftsansættelse — der jo havde fundet Sted efter et Skøn over Jordernes Ydeevne i kultiveret Tilstand — nu maatte vise sig at stemme med de faktisk foreliggende Forhold. *Men andet eller mere kan heller ikke antages at have ligget indenfor Lovens Hensigt, naar Reglen var en Ombonitering*. Den ifølge Loven af 1871 nedsatte Kommission havde følgelig ikke det Hverv — som i Andragendet forment — at anstille nogen Sammenligning mellem Jordernes daværende og oprindelige Tilstand eller overhovedet ved Taksationen at tage noget Hensyn til Ejerens Arbejde, Flid eller de anvendte Bekostninger, og Kommissionen forsøgte da heller ikke at udføre dette ret vanskelige Hverv.

Ifølge ovenstaaende er der i Andragendet ikke paavist tilstrækkelig Grund til at imødekomme det ansøgte. En saadan Grund synes overhovedet vanskelig at paavise. Omvendt frembyder der sig flere Modgrunde. Først skal i denne Henseende bemærkes, at den i Andragendet ønskede Afgiftsnedsættelse vil frembyde særlige praktiske Vanskeligheder. En almindelig Nedsættelse med visse Procent maa nemlig paa Forhaand betragtes som udelukket ifølge Loven af 1871, der ogsaa paa dette Punkt én Gang har truffet en Afgørelse⁹¹⁾. Og en *Ombonitering*, som Loven af 1871 ansaa for *det*

Afgiften, der endnu kun var eventuel). Men Ændringsforslaget toges tilbage, og et lignende Ønske blev heller ikke ytret i Folketinget.

⁹¹⁾ Motiverne til Loven af 1871 udtalte sig meget bestemt imod en „gennemgaaende Nedsættelse af Afgifterne med visse Procent“, jfr. ovenfor S. 55, og i Rigsdagen tiltraadte man ganske Motivernes Opfattelser, se Landstingstidende 1871—72, Sp. 322.

eneste praktiske Grundlag for en eventuel Nedsættelse, vil utvivlsomt ikke i Nutiden medføre noget for Arvefæsterne tilfredsstillende Resultat.

Men dernæst — og det er Hovedsagen — synes man med Grund at kunne henvise til det af Finansministeriet i sin Tid anvendte Argument overfor Andragendet af 1867, at „den stedsfundne Ordning kun da kunde kaldes ubillig, naar de vedkommende Arvefæstere maatte siges at have *den samlede Ejendom* paa strenge Vilkaar“. En nærmere Beregning vil formentlig godtgøre, at der som almindelig Regel ingensinde har foreligget eller nu foreligger en saadan Ubillighed. En Gennemgang af Jordebogen viser, at der i Nutiden er bortarvefæstet „tillagt“ Jord til samlet Hartkorn ca. $30\frac{7}{8}$ Td. i Forening med gammel Fæstejord af i alt ca. $229\frac{1}{8}$ Td. Hartkorn, samt at Afgifterne af førstnævnte Jorder udgør i alt ca. $681\frac{5}{8}$ Td. Havre, medens der af den tidligere Fæstejord svares i alt c. 938 Tdr. Havre og $752\frac{1}{2}$ Pd. Smør. Naar disse Afgifter af den gamle Fæstejord og de tillagte Jorder i Forening udregnes til en Gennemsnitsafgift pr. Tønde af Ejendommens fulde Hartkorn, udkommer som Resultat en Afgift paa ca. $6\frac{1}{5}$ Td. Havre og $2\frac{7}{8}$ Pd. Smør pr. Td. Hartkorn. Reduceres nu disse Værdier til Penge, Havren efter en Pris af 6 Kr. 50 Ø. pr. Td. (omtrent Gennemsnittet af Kapitelstaksterne for Bornholm for de 10 Aar 1894—1903), Smørret efter 85 Ø. pr. Pd. (ligeledes), og de herefter udkomne Beløb kapitaliseres med Tallet 25, bliver Resultatet, at Afgifterne for Tiden repræsentere en Købesum af i alt ca. 1,070 Kr. pr. Td. Hartkorn. Denne Værdi er ikke alene under Halvdelen af den Købesum, som Afgifterne af de „isolerede Parceller“ gennemsnitsvis repræsentere, men ogsaa betydelig mindre end Gennemsnitsprisen for de af Sognene i Flæng afhændede Udmarks-lodder, jfr. herved ovenfor Side 18, og kan formentlig heller ikke i sig selv anses for noget ubilligt Vederlag for den stedsfundne Bortarvefæstning af Ejendommene⁹²). Nu viser tilmed ogsaa det praktiske Liv, at Afgifterne af Ejendommene dog ikke i det store og hele kunne føles som saa overvættes byrdefulde. I de senere Aar er der nemlig foregaaet mange Køb og Salg af Arvefæsteejendomme — og i øvrigt ikke blot af de samlede Ejendomme, men ogsaa af de (oprindelig) raa Jorder alene, hvad enten nu disse i sin Tid have været „tillagte“ eller ej, jfr. det ovenfor Side 12 bemærkede om, at de fleste Gaardejere i Tidens Løb have afhændet deres tidligere tillagte Lodder. Og i denne Forbindelse maa det jo erindres, at alle de vedkommende Arvefæsteejendomme, der saaledes have været Genstand for Køb og Salg, formentlig nu maatte lades ude af Betragtning, selv om man i øvrigt vilde imødekomme Andragernes Krav gennem en Lovbestemmelse, der omfattede den samme Klasse Jorder som Loven af 1871 (med den ovenfor nævnte Begrænsning); thi det kan jo fremdeles

⁹²) Det vil ses, at de tillagte Jorder i Nutiden repræsentere baade et ringere samlet Afgiftsbeløb og mindre Hartkorn end de Jorder, hvortil Loven af 1871 havde Hensyn, jfr. ovenfor Side 19. Grunden hertil er fornemmelig dels den, at Loven angik alle, underhaanden bortarvefæstede, raa Jorder, altsaa ogsaa de til „jordløse Husmænd“ eller alle Ikke-Fæstere overdragne, dels den, at en Del af de tillagte Jorder i Tidens Løb er bortsolgt fra de gamle Fæstejorder, jfr. straks nedenfor i Teksten. Udregningen i Teksten angiver, saaledes som det er betonet, den Købesum, som de samlede Ejendomme i Nutiden repræsenterer. Denne Værdi kommer dog formentlig den virkelige Gennemsnitspris, hvorfor Ejendommene i sin Tid ere overtagne, meget nær. Thi vel ere alle ifølge Lov 1871 foretagne Afgiftsnedsættelser, der for længst ere optagne i Jordebogen, tagne med i Betragtning; men paa den anden Side er der ikke for de tillagte Jorders Vedkommende fradraget visse Procent i Afgifternes Kapitalværdi paa Grund af den tidligere Afgiftsmoderation, jfr. derimod Udregningen i Lovmotiverne ovenfor Side 18.

med fuld Føje siges, at Afgiftsbyrden i alle disse Tilfælde er udlignet ved Købet af Ejendommene, jfr. om Princippet i Loven af 1871 ovenfor Side 27.

Ifølge ovenstaaende kan det da ikke her anbefales at imødekomme Andragendet — hverken med nogen Nedsættelse efter et „passende Forhold“ eller med det hermed ganske ensartede Middel, Fastsættelse af „en vist højeste Pris“ for Erlæggelsen af den aarlige Ydelse. Den hele Arvefæstesag synes atter at burde overgives til den Ro og Hvile, den nu har nydt i det siden 1879 forløbne Tidsrum.
